

36712

T.C.
Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

CAHİLİYE DÖNEMİNDE
KABİLELERARASI KAN DAVALARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Ali Rıza YENİCE

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa FAYDA

İstanbul

İÇİNDE KİLER

ÖNSÖZ.....	2
KISALTMALAR.....	4
GİRİŞ.....	5
I. BÖLÜM: KABİLE TOPLUMSAL YAPISI	
1-KABİLE MENSUPLARI.....	8
2-HİYERARŞİ.....	9
3-GÜNLÜK HAYAT.....	11
4-ÇARPIŞMALARIN SEBEPLERİ.....	13
II. BÖLÜM : CAHİLİYE DÖNEMİNDE KABİLELER ARASI KAN DAVALARI	
1-EVS VE HAZREC KABİLELERİ.....	18
2-BEKR-TAĞLİB KABİLELERİ (BESUS SAVAŞI).....	22
3-KAYS-KİNANE KABİLELERİ (FİCAR SAVAŞLARI).....	25
4-ABS VE ZUBYAN KABİLELERİ (DAHİS VE ĞABRA SAVAŞLARI).....	27
SONUÇ.....	30
BİBLİYOGRAFYA.....	36
HARİTALAR	

ÖNSÖZ

Bizleri esas olarak İslam'ın zuhur ettiği ortam(hem zaman hem mekan) olması açısından ilgilendiren "Cahiliye Dönemi" ile ilgili bir araştırma konusunu tercih etmemizin sebebi şu noktada yatmaktadır. İslam'ı akidevi planda değil de tarihi süreç içerisinde anlamak ,onun doğup geliştiği ortamın özellikle tarihi,toplumsal,coğrafi ve etnolojik şartlarını kavramakla çok yakından ilişkilidir.Hatta ideal olarak bakılırsa aynı şey akidevi alan için de söylenebilir.

Kısaca İslam öncesi olarak tanımlanabilecek bu dönemin başlayış ve bitişinin hangi zaman kesitlerine tekabül ettiği hakkında çeşitli fikirler bulunmaktadır(*).Bununla birlikte araştırmamızın konusunu kapsayan dönem bu ihtilafların dışında kalmaktadır.Calışmanın zaman boyutunu daha spesifik olarak ifade edersek İslam'ın zuhurundan hemen önceki dönem olduğunu belirtmek sanırım yeterli olur.

Bu döneme ışık tutan kaynaklar daha sonraki dönemlere ait kaynaklardan farklı olarak müstakil eserler halinde değildir.Bigiler çok çeşitli kaynaklarda dağınık bir halde bulunmaktadır.Bu bilgilerin orijini ise ,başlangıcı cahiliyenin çok eski devirlerine (hatta belki insanoğlunun ilk dönemlerine) kadar giden ve" hikayecilik " olarak adlandırılan toplumsal bir olguda yatmaktadır.Arapçada"Eyyam" olarak adlandırılan ve daha tedvin döneminin ilk günlerinden itibaren ayrı bir kategori olarak değerlendirilen bu bilgi kaynağı (bizim açımızdan) ,cahiliye döneminin kabile meclislerinde anlatılan,geçmiş dönemlerde olmuş olayların ağızdan ağıza naklolmuş rivayetleriydi.

Cahiliye dönemi tamamen sözlü edebiyata dayanan bir dönemdi.Bundan dolayı o dönemden günümüze hiçbir yazılı kaynak ulaşmamıştır .Elimizdeki bilgiler İslami dönemde yazılmış kaynaklarda bulunmakta olduğundan çok dağınık bir durumdadır.Bu bilgileri bir yüksek lisans çalışmasında biraraya toparlamak ,zamanın darlığı açısından,çok güç olmasından dolayı bu araştırmamızda, temel olarak bu rivayetlerin biraraya toplanarak tahkikli olarak neşredilmiş olduğu iki çalışmadan faydalandık.Bunlardan birincisi ,Adil Casım El-Beyati tarafından,Ebu Ubeyde Muammer İbnu'l Musenna'ya ait ,cahiliye rivayetlerinin(ki cahiliye rivayetlerinin büyük çoğunluğunun kaynağı odur) biraraya toplanmış olduğu "Eyyamu'l Arab Kable'l İslam Li'Ebi Ubeyde Muammer İbnu'l Musenna" adlı kitabı(1),ikincisi ise M.A.Cadu'l Mevla,A.M.El-Becavi ve M.Ebu'l Fadl İbrahim tarafından çeşitli kaynaklardaki cahiliye dönemine ait rivayetlerin biraraya getirilerek tahkikli olarak neşredilmiş olduğu "Eyyamu'l Arab fi'l Cahiliyye" adlı eserdir(2).

Cahiliye üzerine en geniş eseri vücuda getirmiş olan Cevad Ali'nin kitabında ise eyyamla ilgili rivayetler ve onların tahlili çok kısa olarak geçilmektedir(3).

(*)Cahiliye konusunda özet en geniş bilgi için bk.,Mustafa Fayda:"Cahiliye" DİA, İstanbul, VI,17-19.

(1)Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l Musenna:Kitabu Eyyamu'l Arab Kable'l İslam; Naşir:Adil Casım el-Beyati,Beyrut,1407/1987.

(2)Muhammed Ahmed Cadu'l Mevla,Ali Muhammed El-Becavi,Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim:Eyyamu'l Arab Fi'l Cahiliyye,Beyrut,1408/1988.

(3)Cevad Ali:El-Mufasssal Fi't Tarihi'l Arab Kable'l İslam,Beyrut,1968,V,341 ve dvm.

Çalışmamızın ilk günlerinde bütün "yevm"leri inceleyerek "cahiliyede kan davaları"konusunu bir bütün halinde ele almayı planlarken böyle bir çalışmanın yüksek lisans sınırları içerisinde mümkün olamayacağı anlaşılınca ,cahiliye döneminde neticeleri itibarıyla önemli yankıları olmuş ve çok uzun yıllar sürmüş bazı vakaların tarihsel olarak ne anlam ifade ettiğini,başka bir deyişle bunların temelinde yatan sebeplerin neler olduğunu araştırmaya çalıştık.

Araştırma sırasındaki en büyük güçlük ,ki bu cahiliyeye ilgili bütün tarih çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır,olayların arka planının anlaşılması için gerekli bilgilerin "hiç" seviyesinde bulunmasından kaynaklanan bütüncül görüş zorluğu olmuştur.

Ele alınan vakalardan birincisi Mekke ve çevresinin üçüncüsü ise Medine'nin İslam'dan hemen önceki durumuna ışık tutması açısından,ikinci ve dördüncü vakalar da Ceziretu'l Arab'da meydana gelmiş en büyük iki kan davası olması açısından ele alınmıştır.

Bunlardan birinci olarak ele alınan kan davası Evs ile Hazrec arasında cereyan ve Hz.Peygamber'in Medine'ye hicretine kadar devam etmiş,onun sayesinde bu kan davası sona ermiştir.

İkinci olarak ele aldığımız kan davası ise yine iki kardeş kabile olan Bekr ve Tağlib (özellikle Şeybaniler) arasında rivayetlere göre 40 yıldan fazla sürmüş ve sonunda sulhla neticelenmiştir.

Üçüncü kan davasının çıkış sebebi, haram ayda işlenen bir cinayet olmuştur fakat nasıl sona erdiği hakkında herhangi bir malumat kaynaklarda bulunmamaktadır.

Dördüncü olarak ele alınan vaka yine iki kardeş kabile olan Abs ve Zubyan arasında rivayete göre iki çok kaliteli atı ele geçirme isteği yüzünden başlamış ve uzun yıllardan sonra aracılardan yardımıyla barış teessüs etmiştir.

Son olarak, konu seçiminde bana yol gösterdiği için hocam Prof.Dr.Mustafa Fayda'ya teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

KISALTMALAR

Age: Adı Geçen Eser.

Agm: Adı Geçen Makale.

Agmd: Adı Geçen Madde.

bk:Bakınız.

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

dvm:Devamı

Eİ2: Encyclopedia of Islam (İkinci Baskı).

İA: İslam Ansiklopedisi,İslam Aleml Tarih,Coğrafya,Etnografya ve Biyografya Lugati.

GİRİŞ

Tarihin, belirli bir zaman ve mekan boyutundaki olayları aydınlatan bilim dalı olduğunu gözönünde tutarak çalışmamızın başlangıcında cahiliye döneminin bu iki boyut açısından nereye oturduğunun tayini birinci nokta olarak ele alınması gerekir.Literatürde bu konuda birçok fikirler bulunmakla birlikte,bize faydalı olacak iki kriteri gözönünde tutarak-kesin olmamakla birlikte-çalışmamız için bu dönemin sınırlarını tayin edebiliriz.Zaman boyutunda,İslam'ın zuhuruna yakın dönem,mekan boyutunda ise Arap Yarımadası'nda Roma ve Sasani imparatorluklarının nüfuzunun ulaşmadığı ve kabile yaşantısının az veya çok devam ettiği yerler.

Zaman boyutu daha da belirgin hale getirilirse,Hız.Peygamber(sav)'in nübüvvetinden-aşağı yukarı-önceki 150 yıllık periyot olduğu söylenebilir.Çünkü elimizde bulunan cahiliye dönemine ait yazılı bilgiler tamamen İslami dönemde yazılmış eserlerde bulunmakta ve bunlar en fazla bu kadarlık bir döneme ışık tutabilmektedir.

Eyyam rivayetlerinin sıhhatine dair neredeyse İslam'ın ilk dönemlerinden beri gelen tartışmalardan burada biraz bahsetmek gerekmektedir.Bilindiği gibi tedvin hareketinin,başlangıcın dan itibaren iki ayrı kanaldan aktığı hemen bütün tarihçiler tarafından kabul edilmektedir.Bu kanallardan birincisi, dine ait ahkâmın toplandığı Hz.Peygamber'e ait her türlü hadis literatürü; diğeri ise siyer,meğazi ve cahiliyeye ait rivayetlerin toplandığı tarih literatürü denilebilecek akımdır.Hadis literatürü konumuz dışında bulunduğundan Eyyam rivayetlerinin toplanması ile ilgili birkaç anekdotu burada zikretmek faydalı olacaktır.

Eyyam hikayelerini ilk defa rivayet edenler arap dili ve şiir alimlerinin birinci tabakası olmuştur ki bunlar ;Ebu Amr b. Ala,Yunus b. Habib,Muhammed b.Saib El-Kelbi,Hammadu'r Raviye ve Halfu'l Ahmer'dir.(1).Bu ve diğer eyyam ravilerinin haberlerini nasıl topladıklarına dair şüpheler varolmakla birlikte bu insanların da muhaddisler gibi haberlerini sened zinciriyle rivayet ettiklerine dair elimizde birçok bilgi bulunmaktadır.Mesela Mufaddal ,Yevm'u İşaş'a dair haberini cahiliyeye kadar giden bir senetle rivayet etmiş(2),Ebu Ubeyde,Ebu Amr b. Ala için onun,bütün rivayetlerini cahiliyeyi idrak etmiş olan bedevilerden aldığı söylüyor,aynı şekilde İbnu'l Kelbi de cahiliyeyi idrak etmiş yaşlılardan rivayet ediyordu,Ebu Ubeyde'nin şeyhi ise bizzat cahiliyeyi idrak etmiş Nahhar b. Akkar idi (3),en eski rivayetlerinin kaynakları (Ebu Ubeyde'nin) ise mesela, Musehhil b.Ka'b,Umare b.Ukayl,Eyyub b.Kuseyb, Ebu Muneyğ El-Kelbi,Ebu Bistam El-Adevi gibi cahiliyeyi idrak etmiş bedevilerdi.(4).

Yazım konusunda ise mesela Hişam b. Saib El-Kelbi ,Hire kiliselerinde mahfuz vesikalara ulaştığını ve onlardan birçok tafsilatı özetlediğini iddia ediyor ki bunlar Lahmilerin nesep ve tarihlerine müteallik idi.Beyati'ye göre ise keşifler ve kazılar onun birçok rivayetlerini doğrulamıştır.İbn'i Sellam'ın rivayetine göre ise Numan b.Munzir'de(Hire kralı) Arap şiirinin divanı bulunmaktaydı.Ondan sonra bu Mervanilere gitti.Hammad'a (Raviye?) göre Numan emriyle buradan kendisine tomar tomar istinsahlar yapılmış ve (bir süre sonra)bunları kasrına gömmüştü. Muhtar b. Ebi Ubeyd Es-Sakafi oraya geldiğinde kendisine kasrın altında bir define olduğu söylenince o da orasını kazdırdı o zaman bu şiirler çıktı.Bundan dolayı Kufe ehlinin Basra ehlinin şiir açısından daha alim olduğu söylendi(5).

(1)Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l Musenna:Kitabu Eyyamu'l Arab Kable'l İslam,Naşir:A.C.El-Beyati, Beyrut,1407/1987; I,26.

(2)Beyati; I,35.

(3)Beyati; I,26-27.

(4)Beyati; I,35.

(5)İbn-i Sellam'dan naklen,Beyati; I,34.

Aynı şekilde mesela Ebu Amr b.El-Ala'nın eserlerinin evinin tavanına kadar ulaştığını ,Hammadu'r Raviye'nin de kabile şiirinden sorulduğunda kendinin derlediği kitaplara baktığını (6) kaynaklar rivayet etmektedir.

Ayrıca sahabenin de bu konuda faaliyetlerinin bulunduğuna bir örnek Hz.Ali'nin büyük ağabeyi Ukayl b.Ebi Talib'dir.Rivayete göre Hz.Resulullah'ın mescidinde onun için özel bir halı bulunmaktaydı.Hz. Ukayl ona oturur ve nesep ilmi ile Eyyamu-ı Arab üzerine konuşurdu(7).

Bütün bu bilgilerden sonra Beyati hükmü vermektedir,Bu kişilerin rivayetlerinden elimize geçenler "rivayet alimleri Eyyamu'l Arab'ı asli kaynaklarından topluyorlardı" hakikatını teyid ve tekid etmektedir. Daha sonraları bu alimler bunları kamilen işliyorlardı(8)

Fakat zaman içerisinde siyasi otoritenin bu ilimlere karşı tavrı onların uzun vadede geleceklerini belirleyici olmuştur.Mesela Emeviler ,şiir,eyyam,arap dili gibi ilimlere ilgi ve iltifat edince bu ilimler onların döneminde altın çağını yaşadı.Fakat iktidarı Abbasiler devralınca onlar muhaddisler ve fıkıh alimlerinden yana oldular ,böylece "edebiyat,şiir,ve eyyam erbabı zayıfladı ,onlarla birlikte arap dili,nahiv, aruz ve belagat ...yıldızlara gitti" ve Beyati'ye göre hala da oradadır.(9)

Elimizdeki bu kaynaklarda bulunan- başka yollardan gelen bilgiler de bulunmakla birlikte-cahiliyeye ait bilgiler ise hemen tamamen Ebu Ubeyde'ye dayanmaktadır.Beyati bu konuda şöyle demektedir; "Eyyam ravileri içinde gördük ki Ebu Ubeyde en nasiplisidir,İbnu'l Kelbi(öl.203 h.),Esmail (öl.216h.), Mufaddalu'd Dabbi (öl.168h.) 'nin toplam rivayeti Ebu Ubeyde'nin üçte biri kadar bile değildir"(10).Ebu Ubeyde'ye ait bu bilgiler ise bugün şu kaynaklarda bulunmaktadır;Muhammed b. Habib'in(245 h) "Nakaid'u Cerir ve'l Ferezdak"ı (uzun süreden beri Ebu Ubeyde'ye ait sanılıyordu),Ebu'l Ferec El-İsfahani'nin "Ağani"sinde,İbn'i Abd'i Rabbih'in "İkdu'l Ferid"inde,Mufaddal b. Seleme'nin "El-Fahir"inde, İbnu'l Enbari'nin "Şerhu'l Mufaddaliyat"ında ,Tebrizi'nin "Şerhu'l Hamase"sinde, Meydani'nin "Mecmau'l Emsal"inde,İbnu'l Esir'in "El-Kamil fi't Tarih"inde,Nuveyri'nin "Nihayetu'l Ereb"inde,Bağdadi'nin "Hazanetu'l Edeb" inde ve diğer kitaplar(11).

Bir suredir Arap Yarımadası'nın bu çok eski tarihinin aydınlatılmasına yönelik arkeolojik çalışmalar da yapılmakla birlikte hala birçok bölgenin bu çalışmalara açılması,kazılması beklenmektedir.Bu kazılar sayesinde Cahiliye dönemine ait bilgilerimizin doğruluk derecesi de anlaşılacak,yanlışlar düzeltilecektir.

Cahiliye dönemine yönelik çalışmalarıyla tanınan Kister'in araştırmaları ise bazı açılardan(özellikle Cahiliye döneminde Mekke ve çevresinin durumu) faydalı olsaydı da bizim çalışmamıza yardımcı olduğu pek söylenemez.Bu zaman ve mekan boyutunda yaşayan insanların gündelik hayatlarının çok monoton olmasına ilave olarak merkezi bir otoritenin bulunmaması(yani yazılı belgelerin olmaması)-eğer kabileler arasındaki mücadeleler de olmasaydı-büyük bir ihtimalle onlar hakkındaki bilgilerimizi sıfıra indirecekti.Bu her türlü intikam vakaları dolayısıyla Cahiliye arap ve kabilelerini ,bu yolla da İslam'ın zuhur ettiği ortamı çeşitli yönleriyle tanımaktayız.

(6)Beyati; I,39.

(7)Beyati; I,52;Ayrıca aynı rivayet Usdu'l Ğabe'de de Ukayl b. Ebi Talib'in biyografisinde geçmektedir. Bk ,İbnu'l Esir,Usdu'l Ğabe,Kahire,Tarihsiz,Daru-ş Şa'b;IV,64.

(8)Beyati, I,35.

(9)Beyati, I,42.

(10)Beyati, I,21.

(11)Beyati, I,22.

Burada şunu vurgulamak gerekiyor ki, cahiliye arap ve kabilelerini yeterince tanımadan İslam tarihini hakkıyla kavramak çok zordur.

Böyle olmakla birlikte yukarıda belirtildiği gibi cahiliye dönemine ait bilgilerimiz islami dönemde yazılmış kaynaklara dayanmakta, bu bilgiler birçok kitapta çok dağınık biçimde bulunmaktadır. Ayrıca bunlar şimdiki halleriyle, ilmi çalışmalar için, her halukarda çok yetersiz bir durumda bulunmaktadır. Bu araştırma açısından bakıldığında; kaynaklarda bu döneme ait kabilelerin özellikleri, zaman içerisinde yaşadığı değişimler vs gibi daha birçok bilgilerin çok dağınık olması bakımından çok yetersizdir. Bu kaynakların çoğunluğunun Emeviler döneminde yazılmış olan kaynaklara dayanıyor olması ise ayrı handikaptır ki bilindiği gibi bu dönemin siyasi ve toplumsal yapısında egemen olan unsur kabilecilik akımıydı. Bu zihniyetin, diğerlerine olduğundan daha fazla Eyyam ve Ensab'la alakalı eserlere yansımış olması ise normal bir durumdur. Bu durum birçok tarihçi tarafından kabul edilmektedir. Durum böyle olunca bu dönemle ilgili çalışma yapmak, hele sıhhatli denebilecek sonuçlara varmak en başta bu zamanın siyasi hadiselerine çok iyi bir vukuf ile çok yüksek derecede arapça hakimiyetini gerektirmektedir ki o zaman bile tam anlamıyla tarihsel çalışma yapılabileceğine kani olmak zordur.

Çünkü bütün bu rivayetlerde gerçek olaylar ile sonraki nesillerin ona kattığı şeyler tamamen birbirlerine girmiş ve hatta bu tür efsanevi unsurlar çoğunluğu teşkil eder hale gelmiştir. Bu konuda Beyati ve Regis Blachere de aynı görüşte olup şöyle demektedirler; "Eyyam, tarihi bir vesika değildir, o içinde Arap Yarımadası'ndaki arapların hayatını tasvir eden efsanelerin parıldadığı bir alemdir. Biz, Blachere'in dediği gibi, hikaye ve kıssaların önündeyiz, tarihin değil" (12) Bundan dolayı cahiliye dönemi üzerinde-tarihi belirli bir zaman ve mekan boyutundaki olayların tespiti olarak yorumluyorsak-tarihsel bir çalışma yapmanın çok zor olduğu, hatta, yine Beyati'nin ifadesiyle "Eyyam rivayetlerinin tarihi çalışmalar için kullanılmasının zati bir hedef olamayacağını" düşünüyoruz (13).

Bununla birlikte Eyyam literatürünün cahiliye dönemi insanların psikolojik ve sosyolojik yapılarının anlaşılması açısından çok büyük kıymeti haiz olduğunu belirtmek sanıyoruz yanlış olmaz. Bu açıdan, özellikle tarihsel sosyoloji çalışmalarında çok faydalı bir kaynak olduğunun gözden uzak tutulmaması gerekir.

---

(12) Beyati: I, 85.

(13) Beyati: I, 86.

I. BÖLÜM

KABİLE TOPLUMSAL YAPISI

1-KABİLE MENSUPLARI

Cahiliye döneminin toplumsal yapısı her ne kadar Watt'a göre sosyal antropologlar tarafından yeterince çalışılmamışsa da (1)değişik yazarlar tarafından çeşitli kriterlere göre açıklanmaktadır.

Şevki Dayfa göre cahiliye toplumu üç tabakadan oluşuyordu:Oğullar(zürriyet),köleler ve mevali(2). Nasıruddin el-Esed ise İbnu'l İbri'nin taksimini benimseyerek önce,Melikler ve Melik olmayanlar şeklinde ayırarak Melik olmayanları;Yerleşik olanlar ve Göçebeler olarak iki ana gruba ayırmaktadır.Yerleşik olanlar geçim kaynağına göre ikiye ayrılmaktaydı:Ziraat ve Ticaret.(3).

Fakat bize göre şöyle bir ayırım yapmak daha açıklayıcı görünüyor:Asli üyeler ve Sonradan Katılanlar.Herşeyden önce belirtmek gerekir ki "gruba dahil olan kişiler hakkında hiçbir şüphe yoktur"(4). Asli üyeler o kabileye veya yine Watt'ın deyimiyle daha doğru olarak"Filanoğullarına" en başta onlara ait olan birisinin çocuğu olarak katılmış olanlardır.Yani kan bağı ve neseplere ile bağlı olanlardır(5).

Dışarıdan katılmalar ise çeşitli şekillerde olabiliyordu.Mesela bir arabın en büyük idealinin mümkün olduğunca çok erkek evlat sahibi olmak yoluyla itibar ve nüfuzunu artırmak olmasından dolayı(6) isterlerse başka çocukları da neseplerine bağlayabilirlerdi.Bu durumda bu çocuk diğer çocuklarıyla eşit haklara sahip olur,mirastan payını alabilir ve yeni babasının ismini kullanabilirdi.

Başka bir katılma türü evlilik yoluyla gelen kadınlardır.Ama hem arapların kadınları kabile gücünden pek saymamaları hem de gelin gelen kızın nesebini muhafaza etmesi sebebiyle bunların kabileye faydası doğurdukları erkek evlat sayısına bağlıydı(7).

Sonradan katılan diğer bir grup ise kölelerdi,bunlardan arap olanları çeşitli savaş ve baskın gibi olaylarda esir edilen kişi veya çocuklar idi(8).Arap olmayanlar ise yine cesitli şekillerde civar bölgelerden getirilip(özellikle Habeşistan'dan) buralarda satılmış kişilerdi(9).Bunlar ticari meta hükmünde olduklarından alınıp satılır ve çalıştırılırdı(10).

Son grup olarak hürriyete kavuşmuş köleler yani Mevali'yi zikretmek gerekir.Bu gruba aynı zamanda kendi kabilelerinden çeşitli sebeplerle kovulmuş kişiler de dahildi.Bunlar başka bir kabileden sığınma alır ve onların çevrelerinde oturur ve zaman içerisinde asıl kabile üyelerinin istifade ettiği bütün haklardan istifade eder ve onlardan farkı kalmazdı.Fakat bunlar hiçbir zaman hür kadınlarla evlenemezdi.

(1)W.M.Watt:"Badw", EI2,Leyden ; I,889-92.

(2)Şevki Dayf;Asru'l Cahili,Kahire 1986;s67.

(3)Nasıruddin el-Esed;Masadır'u Şiri'l Cahili ve Kıymetuha et-Tarihiyye,Beyrut 1988,s10.

(4)W.M.Watt:Muhammad's Mecca,Edinburgh 1988,s15.

(5)Dayf; 67.

(6)Mustafa Çağrıncı:"Arap" DİA ,İstanbul ;III,316-321.

(7)Şemseddin Günaltay:"İslamdan önce araplar arasında kadının durumu,aile ve türlü nikah şekilleri", Belleten,Ankara, c15 n45 s693.

(8)Watt, 16.

(9)Dayf; 67.

(10)Çağrıncı:Agmd.

2-HİYERARŞİ

Cahiliye toplumunda kabileden yaşayan insanlar arasındaki derece farklarına göz atmak gerekirse en başta şu noktayı vurgulamak gerekir:Cahiliye toplumunun hiyerarşik yapısı kesin sınırlarla tayin edilmiş bir özellik arzuetmeyip tersine fertler arasındaki sınıf farkı sadece bazı kri ter ler açısından mevcut idi.Esasen bu sınıflar günümüz insanının anlaması için vazedilmiş şeylerdir. Yoksa mesela herhangi bir bedevi arabı kendisini hiçbir zaman kabile reisinden aşağı görmüyordu.

Her topluluğun başında birisi bulunduğu gibi cahiliye döneminde kabilelerin başında da bir reis(şeyh) bulunmaktaydı.Kabile reisi;cesaret,cömertlik ve ağırbaşlılık vasıflarını kendisinde toplayan kişiler arasından seçilirdi.Fakat bu reisin kabile içindeki fonksiyonu icbari olmaktan çok uzak hemen tamamen istişari mahiyetteydi.Buna karşılık,başka kabilelerden gelen heyetleri ağırlamak,savaşa-barışa karar vermek,diyet ödeyerek tarafları yatıştırarak,savaşlarda komutanlık yapmak,kabiledeki fakirleri kollayıp gözetmek v.s. gibi çok ağır mesuliyetleri vardı(11).

Bunlardan dolayı savaş ganimetlerinin dörtte biri ona aitti(12).Fakat her halükarda bu iş çok ağır idi ve şeyh buna sadece cahiliye arabının gözünde en değerli şey olan toplum içinde makam ve başkaları tarafından övülme vesilesi olmasından dolayı katlanıyordu.Bir arap şairi bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir;

"Şüphesiz halka reis olmak kişiyi sıkıntıya sokan bir yükür ama onu istemek de yüce bir şeydir". Şeyhin altında kabilenin ileri gelenleri veya eşrafı diyebileceğimiz bir grup bulunmaktaydı.Mele denilen bu gruba dahil insanlar genel olarak yaş ve akılcı kabilenin ileri gelenlerinden müteşekkil idi ve görüşlerine müracaat edilirdi(13).Bunların nasıl bir aktiviteleri olduğu ve nasıl çalıştıkları hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz ama Kur'an'da da geçen ve bunları ifade eden "mele" kelimesi en azından varlıklarına ve önemli faaliyetler icra edebildiklerine(Mekke döneminde Hz.Peygamber'e(sav) muhalefet gibi)delalet etmektedir.Yine Watt'a göre Hz.Peygamber'in Mekke'deki büyük muhaliflerinin hepsi mele üyesiydi(14) ve bu mele her aşiretten bir veya iki kişinin katılmasıyla oluşuyordu.

Bundan sonra Hürlere gelmekteydi ki nispeten yukarıda anlatılan kişilerden daha mütevazı ve hatta fakir kimselerden oluşmaktaydı.Daha sonra da Köleler ve Mevali gelmekteydi.

Konunun başına döner ve köleler ile mevaliyi dışarıda bırakırsak(çünkü cahiliye arabı bunları ayrı bir grup olarak telakki ediyordu)kabile içerisindeki kişilerin her biri kendisini başkasından aşağı görmemekte ve (belki de) topluluk içerisinde bazı fonksiyonların yerine getirilme işini bazı kimselere bıraktığı bilinciyle hareket etmekteydi.

Bu toplumsal yapının zamkı ise "asabiyet" idi.Çünkü bedevi arap gibi ferdiyetine,hürriyetine aşırı derecede düşkün ve otoriteye hiçbir şekilde bağlanmak istemeyen kişilerin birarada hatta aşığıda görüleceği üzere birbirine bağlı topluluklar halinde yaşamaları başlangıçta garip görünebilir. Asabiyet çeşitli şekillerde tarif edilmistir.Genellike bütün tariflerde(15);baba tarafından erkek akrabaların oluşturduğu nesiller zincirine "asabe" ve topluluğu (aile,oymak,aşiret,kabile) oluşturan bu üyeler arasındaki dayanışma duygusuna da "asabiyet" denmektedir.

(11)Watt:"Badw" EI2 , Leyden , I,889-92;Carl Brockelmann:İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, Ankara 1992,s4.

(12)Watt,Muhammed Mekke'de,Ankara,1986,s25.

(13)Cevad Ali,El-Mufasssal fi -Tarihi'l Arab Kable'l İslam,Beyrut,1968;V,235.

(14)Watt,Muhammad's Mecca,s17.

(15)F.Gabrieli:"Asaba" EI2 ,Leyden; I,681;Ahmet Ateş:"Asabiyet" İA,İstanbul , I,663-64;Cevad Ali,V,563.

Her yerde olduğu gibi burada da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Cevat Ali ve M.Watt'in belirttiği gibi nesebin anne tarafından geldiği de vakidir(16).Anlaşıldığı kadarıyla her ikisi de araplardaki aşiret ve/veya kabile nesebinin genellikle baba tarafına dayanmakta olduğunu kabul etmekle beraber azımsanmayacak bir bölüm insan veya insan grubunun da anneye dayanan nesebe sahip olduğunu düşünmektedir.Hatta Watt daha da ileri giderek İslamiyetten önce bedeviler arasında neslin anneye dayanmasının daha yaygın olduğunu ileri sürmektedir(17).Bu kanaate özellikle nesebi konusunda bazı şüpheler bulunan kişi veya topluluklar ile aşiret veya kabilelerinin isimlerini atalarından almayarak sadece soyut topluluk örneklerine dayanmaktadır (Mudrike,Tabiha, Hindif, Zaine,Kayle,v.s.).

Asabiyete gelince en başta ifade edildiği gibi toplumun harcı olan bu tabire bakış açılarında az da olsa fark bulunmaktadır.Ahmet Emin,"ferdin kabilesini vatanı olarak kabul etmesi şuuru"olarak görürken(18) ,Şevki Dayf,"kabile üyeleri arasındaki bağları sağlamlaştıran bir bağ"olarak tarif etmekte ve bugünkü anlamda bir genel araplık duygusu şeklinde olmayıp sadece kabile üyeleri arasındaki gibi(Bekrli,Tağlibli vs)dayanışma duygusu şeklinde alınabileceği fikrindedir(19). F.Gabrieli ise kabile veya ailede"akrabalık ruhu"olarak tarif etmektedir(20).Fakat burada daha önemli olan şey asabiyeti meydana getiren unsurlar veya başka bir deyişle bu asabiyetin kabile içerisinde nasıl bir toplum yapısı meydana getirdiğidir.Ayrıca böylelikle asabiyetin kendisini de daha iyi anlayabiliriz.

Bedevi arap herşeyden önce saf bir bireydir.Söylentiye göre arabın birisi şöyle dua etmektedir: "Allah bana ve Muhammed'e merhamet etsin,bizden başka da kimseye"(21).Bireycilik bencillik olarak anlaşılmalıdır yoksa bedevi arabını anlamak neredeyse imkansızlaşır.Çünkü vasat bir arap en başta davranışlarında çok realist birisi olmanın yanında kabilesine sıkı sıkıya bağlıdır.Normaldir ki bu bağlılık ona bazı avantajlar sağlarsa da aynı zamanda mükellefiyetler de getirir.Bundan dolayı bu vazife ve mükellefiyetler karşılıklı olup yerine getirdiği vazifeleri karşılığında aynı imkanlardan istifade etmesi gibi yine realizme dayanan bir bağlılıktır.

Bu vazifelerin başında ise kabile fertleriyle devamlı olarak her yerde her zaman her şart altında dayanışma içerisinde olması"kardeşine yardım etmesi"gelir."Zalim olsun mazlum olsun kardeşine yardım et"sözü Hz.Peygamber(sav) tarafından yeni bir tefsire kavuşturulmuşsa da cahiliye döneminde araplar bu sözü başka türlü anlıyorlardı.Hz.Peygamber(sav) zalim kardeşe yardımın onun zulmüne engel olmak olduğunu söyleyerek haklılığı öne çıkarmışsa da cahiliye arabına göre bu sözde önemli olan şey hak değil kişidir,filin mahiyeti önemli değildir.O halde anlaşılıyor ki cahiliyede en önemli şey kabile içi dayanışmadır. Bu kural-istisnaları olmakla birlikte-fertlerin her türlü fiiliyatı için işletilir ve hemen her halde o ferde bedeni,aynı yardımda bulunulur.Bu her ferdin en başta kabile reisiyle birlikte en birinci vazifesidir ve bir şeref meselesidir. A.Emin ise cahiliye arabının idealindeki ahlakın"mürüvvet"olduğunu söyleyerek bu"açıklaması zor"kelimeyi(22) formüle etmeye çalışmakta ve mürüvvetin iki önemli elemandan meydana geldiğini söylemektedir: Şecaat ve Kerem.Ona göre şecaatın tezahürü ,öldürüp yaraladığı kişilerin

(16)Cevad Ali,I,521.

(17)Watt,M.Mekke'de,24.

(18)Ahmed Emin,Fecru'l İslam,Kahire,1946,s10.

(19) Dayf,57.

(20)Gabrieli: "Asaba" ,EI2, Leyden , I,681.

(21)Brockelmann,3

(22)Ed.;"Murua" ,EI2,Leyden ,VII,636-38,.

çokluğuyla kabilesini koruduğu vakalarda görülürdü.Keremi ise fakirler ve zayıflar için kestigi hayvanlar ve onlara baş ka türlü yardımlarından da öteye "eline geçenden daha fazlasını verme" şeklinde tezahür ederdi (23).

Şevki Dayf da buna yakın şeyler söyleyerek mürüvvetin;Hilm,Kerem,Vefa,Komşuyu himaye v.s. gibi arabın temessük ettiği bir kavram olduğunu belirtiyor (24).Dayanışmayla birlikte ona karşılık olarak kabile üyelerinin aşırı hareketlerde bulunmasını ve bu tür hareketleri itiyad haline getirmesini engelleyici bazı fonksiyonları vardır ki bunların başında kabile reis ve meleinin birlikte kararıyla o ferdin kabileden atılması veya bir süre için sürgün edilmesi gelir.Mesela Hicaz ehli bu tür kişileri *حَضْرَضِي* (HADAVIDA)'ya sürmekteydi (25).Yine Cevat Ali'ye göre muhtemelen bütün Arabistan Yarımadası'nda bu tür insanlar için böyle muhtelif yerler bulunmaktaydı.Atılan birey ile kabilenin bütün bağları ebedi olarak koparken sürgün cezası ondan biraz daha hafif olarak nispeten daha basit cürümler için uygulanmaktaydı.Bu ceza da cürmün şiddetine göre süreli ve süresiz olabilmekteydi.Bu arada ilginç bir yön ise toplulukların sürgün edilebilmesi idi.Herhalde Arabistan gibi merkezi bir otoritenin bulunmadığı ve herkesin kabileler halinde yaşadığı bir yerde bu tür şeyleri ancak kuzeydeki iki büyük güç olan Bizanslılar ve Sasaniler ile çok kuvvet kazanmış kabileler yapabiliyordu.Yine eski devirlerde Yemen'deki devletler de kuvvetli oldukları zamanlarda bu cezayı uygulayabilmekteydiler.İslami dönemde Hz.Ömer'in Ehl-i Zimmeti Arap Yarımadası'n dan sürdüğü bilinmektedir (26).

Cezalandırılan kişiler Arabistan'ın cahiliye toplumu içerisinde kendilerine yer bulabilirdi.Yukarıda sözü edilen"civilar" müessesesine başvurarak başka bir kabileye geçici veya devamlı olarak sığınabilirdi.O devirde tek başına yaşamak imkansız olduğundan bir denge olarak böyle bir uygulama vardı.Bu durumda cezanın anlamsızlaştığı düşünülürse de bu yanlış bir kanaat olur.Çünkü daha önce kabilesinde asli üye iken şimdiki kabilede bir nevi mülteci konumuna düşmüştür.Gerçi zaman içerisinde kabilenin asli üyeleri arasına katılabilecektir ama bu nesiller sonra olacaktır.Kabile içindeki konumuna çok önem veren bedevi için bu yeterli bir cezadır.

3-GÜNLÜK HAYAT

Cahiliye arabının gündelik hayatı çeşitli toplum kesimlerine göre değişse de ortak özellik hayatın basitliğidir.Hadari(yerlesik)arap genel olarak;ticaret,ziraat,çeşitli basit el sanatları ile uğraşmaktadır.Fakat bu uğraşının bugünkü manada bir çalışma temposunda olmadığını belirtmek gerekir.Ziraat zaten yapısı itibariyle çok vakit almayan bir iştir.Cahiliyede ise ziraati yapılan ürünler zaten mahdut ve usuller de oldukça basit idi.

Hicaz bölgesinde ise -bilindiği gibi-ticaret,Kureyşlilerin Mekke'ye(Kusayy'dan beri)hakim olmasından bu yana oldukça gelişmiş,bundan dolayı hem Mekke ve çevresindeki kabileler ticarete doğrudan dahil olarak hem de ticaret yolu üzerinde bulunan kabileler de kervanlara ya muhafızlık ya da bölgelerinden geçiş izni vermek karşılığında ücret almak gibi dolaylı olarak bu ticarete dahil olmuşlardı(27).

El sanatları ise Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde dokumacılık,dericilik,çeşitli silah yapımı v.s. gibi ihtiyaçlar için icra olunmaktaydı.

(23) Emin:10.

(24) Dayf:67.

(25)Cevat Ali:V,590.

(26)Cevat Ali:V,590-2.

(27)Bu konuda bkz.:M.A.Shaban,Islamic History,A New Interpretation,Cambridge,1971;I,3.

Bütün bu faaliyetler dolayısıyla yerleşik hayata geçmiş olan kabilelerin refah seviyeleri oldukça yükselmiş,buna karşılık bedevilere göre kabile üyeleri arasındaki asabiyet duygusu oldukça azalmış durumdaydı.

Göçebe hayatı yaşayan bedevilere gelince,onların en büyük işigali develerin otlatılması ve onların bakıcılığıydı(28).Bundan dolayı bedevinin gündelik hayatı oldukça basit ve monoton idi. Esasen hayvancılıkla göçebelik arasında iki yönlü bir sebep-sonuç ilişkisi var gibi görünmektedir. Yani-en azından-o zamanlarda ve Arabistan gibi meraları hem az hem de kısa sürelerle meydana gelen bir ortamda hayvancılık yapabilmek için devamlı olarak meradan meraya göçmek yani göçebe olmak mecburiyeti hasıl olmaktadır ve/veya göçebe oldukları için hayvancılıktan başka bir iş yapamıyorlardı.

Bedevinin çölde yaşaması kabilesine bağlı olmasına bağlıydı.Bugün milletlerarası deniz hukukunda uluslararası sularda bulunan geminin bulana ait olması gibi o devirde de çölde yalnız başına herhangi bir kabileye bağlı olmadan başka bir kabileye ait araziden geçen kişiyi esir almak bir hak sayılıyordu.Dolayısıyla kabile dayanışması ya da asabiyet ,fertleri-tamamen olmasa bile-başkalarının tecavüzünden koruyan tek kurumdu.Tabii bu kurumun işlemesi kabilenin kuvvetine bağlıydı.Bu kuvvet genellikle müstakil olarak yaşayan kabilenin kuvveti olarak alınsa da icap ettiği hallerde çevresine toplayabileceği müttefikleri de her zaman hesaba katılırdı.

Yukarıda bedevinin yegane geçim şeklinin hayvancılık(çoğunlukla deve)olduğu belirtilmişti. Bu daha çok günümüz anlayışıyla meşru işigal anlamındaydı.Buna ek olarak bizim gayri meşru olarak baktığımız ama bedevinin hiç de öyle görmediği,bir bakıma beceremediği müddetçe ahlaken bir beis görmediği bir geçim yolu vardı ki o da başkalarının mallarını(özellikle hayvanlarını) yağmalamak idi.Temel amacı deve çalmak olan bu faaliyetlerde çok az kan dökülüyor ve genellikle bu saldırılar başarılı oluyordu(29). Birçok bedevi için bu bir geçim vasıtası haline bile gelmişti.İki anlamda;bazı bedeviler ya devamlı saldırı yoluyla elde ettiği ganimetlerle geçimini sağlıyor ya da yerleşik kabileler kendilerine(daha doğrusu mal ve mahsullerine)saldırmaması için haraç ödemekte veya daha çoğunlukla cesaret ve kuvvetiyle tebarüz etmiş kabilelere kendilerini koruması için para ödemekteydiler(30).Bunlardan konumuzu ilgilendirenler ise daha çok kabile ve fertlerin başkalarına olan saldırı,yağma gibi tecavüzleridir.Çünkü birçok savaş bu tür saldırılardan dolayı çıkmaktaydı.Kan davaları konusu çalışılırken en başta müracaat edilen kaynak doğal olarak Eyyamu'l Arab literatürü olmaktadır.Bu literatürde insana en garip gelen şey birçok vakanın,sebebi zikredilmeksizin(اغار على ...)sözü ile başlaması olmaktadır.İnsan başlarda bunu cahiliye tarihi kaynaklarının çok bölük-pörçük ve eksik olmasından dolayı bu vakalarının başlangıcını ravinin hatırlayamaması ya da tespit edememiş olmasına bağlayabilir,çünkü birisinin başkasına sebepsiz yere saldırması anlaşılır olmaktan çok uzak bir durumdur. Fakat bu konuya yağmacılık açısından bakıldığında olaylar çok daha açıklayıcı olmaktadır.

(28)Cevad Ali;IV,606.

(29)T.M.Johnstone: "Ghazw" ,EI2 Leyden,II,1055;H.Lammens:Es-Sa'r İnde'l Arab,el-Meşrik ,Beyrut,1935,c.XXXIII,nI,s15;Ayrıca bu konuda ilginç bir makale M.Suleman tarafından yazılmıştır bk. ; Espionage in Pre-Islamic Arabia,Islamic Quarterly,1988,cXXXII, nI.

(30)Watt:M.Mekke'de, 9.

4-ÇARPIŞMALARIN SEBEPLERİ

Doğal olarak cahiliye dönemindeki vakaların sebepleri çok çeşitliydi. İnsanlar birbirlerine çok çeşitli sebeplerden dolayı saldırmakta ve öldürmekteydiler.

Bunların başında çöl şartlarının geçim için elverişsiz yani yetersiz kalması geliyordu. Bu durumda insanlar aç kalmamak için saldırıyorlardı. Daha çok bu olaylar kıtlık zamanlarında vukubuluyordu. Yine bazı kişiler için bu bir geçim yolu haline gelmişti.

Kabilelerin birbirlerini, özellikle de komşu kabilelerin kıskanmaları (güçlenmelerini ve/veya zenginleşmelerini) hiç de az rastlanan bir durum değildi. Ayrıca kadın yüzünden çıkan ihtilaflar ve bu yüzden adam öldürmeler de (oranı ve miktarı hakkında bir şey söylemek zor olmakla birlikte) vuku buluyordu. Cahiliyede araplar arasında kadınların toplumsal mevkii büyük oranda erozyona uğramış olsa da en azından bedevi araplar namus kavramına çok önem veriyorlardı. Savaşanların, yenildikleri takdirde kadınlarının başkalarının eline geçeceği korkusuyla daha iyi dövüşmeleri için onları orduyla birlikte savaş alanına getirmeleri, hatta kadınların bizzat, erkeğin şartını yerine getirmeler ve iyi dövüşmezlerse adi fahişeler gibi davranacaklarını söylemeleri buna delil teşkil eder niteliktedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, bedevinin günlük hayatı oldukça monoton ve basit idi. Bu monotonluğu kırmak için ya da zaten bol vakitleri olduğundan şairlerin ve/veya kabile büyüklerinin meclislerine katılıp hatta uzun süredir görmediği bir akrabasını görmek için (çok uzak bile olsa) birçok günlerini rahatlıkla harcayabiliirdi (31). Her durumda meclislerin temel konuları eski günler, başka kabilelerle aralarında geçmiş olan vakalar, cesaret ve kuvvetiyle tebarüz etmiş kişilerin bu olaylarda gösterdiği kahramanlıklar, oldukça abartılmış bir biçimde hikaye edilirdi. Şairlerin o zaman söylemiş olduğu şiirler okunur veya kabile şairi o sırada yeni bir şiir okuyarak herkesi heyecanlandırır. Bu ve bunun gibi faaliyetlerle insanlar bu hayatın monotonluğunu kırmağa çalışırlardı. Bu meclislerde genellikle birkaç kardeş kabile birarada bulunur ve eğlenirlerdi. Bedevi arabı işte bu şekilde günlerini geçirir ve hayatını mümkün olduğunca sakin yaşamaya çalışırdı. Bu insanlar aslında "fitraten vahşi ve kan dökmeye de meyilli değildir, ona bu özellikler nispet edilmesine rağmen..." , gerçekte o "...katilden ikrah eder ve ona çok nadir başvurur" du (32). Bununla birlikte "...olaylar kan dökmeyi zorunlu kılarca ...asli sıfatlarını unuttur ve katillere dönüşürlerdi" (33).

Bu eğlenceler-yaklaşık bir oran vermek zor olmakla birlikte-denebilirki genellikle bir tatsızlık veya hasımlaşma hatta yaralama veya kıtalle sonuçlanırdı. Ebu Ubeyde'nin yazmış olduğu rivayet edilen 1200 günlük Eyyam kitabını ve bu kitaptaki rivayetlerin ne kadar eskilere dayanmış olabileceğini göz önüne alırsak kabataslak şöyle bir hesap yapılabilir gibi görünüyor. İnsanlar babalarından ve dedelerinden geçmişe doğru ortalama 75 yıllık olaylar hakkında bilgi edinebilirler. Baba ve dedelerinin de aynı şekilde kendi baba ve dedelerinden önceki 75 yıla ait vakaları dinledikleri ve bunun en azından yarısını unuttuklarını farzederek (genellikle çok daha fazlası) son 150 yıla ait olaylar hakkında kabataslak ve genellikle kronolojisi ihmal edilmiş olan bir bilgiler birikimiyle karşılaşırız. Zaten cahiliye dönemine ait en eski bilgilerimiz de en fazla 150 yıl öncesine gitmektedir.

(31) Cevad Ali; *El Mufasssal fi't Tarihi'l Arab Kable'l İslam*, Beyrut 1968, IV, 606.

(32) Lammens: es-Sa'r İnde'l Arab, el-Meşrik, Beyrut 1935, XXXIII, nI s12.

(33) Lammens: 15.

Ebu Ubeyde'nin 1200 rakamını(34) yuvarlak bir hesapla 1500 olarak alırsak(ki çok daha fazla olduğu aşikardır) yaklaşık her ay bir vakayı tespit etmiş olduğu ortaya çıkar ki mesafelerin günlerle ölçüldüğü bir ortam için bu önemli bir rakam olarak alınabilir. Karşılık olarak cahiliye Arabistan'ında birçok kabilenin bulunduğu ve her akşam birçok yerlerde insanların toplandığı söylenebilir de ufak-tefek birçok olayların kayda geçmediğini hatta kısa bir süre içinde unutulduğunu hatırlamak gerekir.

Meclislerde cereyan eden bu tür olaylar,doğal olarak insanların hamiyet ve asabiyet duygularını tahrik derecesine göre hareketlenme meydana getiriyordu .Özellikle karşıdaki kabilenin fertlerinin asabiyetlerine dokunacak şekilde-onları mağlup etmiş oldukları bir günü mubalağalı ve tahkir edici bir biçimde hikaye ederek anlatma gibi,karşı kabileyi küçük görmek gibi,onların kadınlara laf atmak(35), sınırlı bir yaşama alanını paylaşma mecburiyeti(36),özellikle bedevinin asabiyet duygusu aşırı tahrik edildiğinde ortaya bir olay çıkıyor bu da hemen hasımlaşmalara sebep oluyordu.Büyüklerin aracılığıyla yatışmak mümkün olmazsa bu olayların nereye varacağını tahmin etmek hemen hemen imkansız olmaktaydı.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere hasımlaşma ve kıtal sebepleri çok çeşitliydi. Tecavüz ise genellikle mala ve insana saldırı biçiminde olmaktaydı.Fakat denebilir ki saldırıların tamamına yakını mala saldırı şeklindeydi .Kaynaklarda 40 yıl olarak geçen Besus savaşında Ağani'nin kaydına göre maktullerin sayısı 10'u geçmemektedir.(37).Mala saldırı ise belirttiği gibi tecavüzlerin çoğunluğunu oluşturmakla birlikte bu konuda değişik bir psikoloji içerisindeydi. Yukarıda ifade olunmaya çalışıldığı gibi bedevi ,başkasının malına saldırıp gasbetmeyi bir ahlaksızlık ve haksızlık olarak görmüyordu.

Şöyle ifade etmek daha doğru olabilir;Yağma ve çapulculuk araplar arasında çok yaygınlaşmış olduğundan"ulusal bir spor"(38)olmuş,bundan dolayı övünmek bile mümkün olabilir hale gelmişti. Onun asıl önem verdiği şey,bu saldırılar sırasında adam öldürmemeye çalışmaktır (39)."Kan dökmekten nefret etme,intikam müessesinden neşet etmekteydi ,bu müessese ile bedevi anlamak taydı ki her katil eninde sonunda öldürülür...eğer o olmasaydı ...hayat imkansızlaşırdı"(40).Bunun, çoğu durumda mümkün olmadığı,çünkü saldırıya uğrayanın en azından kendisini savunacağı, bu sırada da hiç olmazsa yaralanmaların vuku bulacağı tahmin edilebilir.Çünkü mala yapılan saldırı, intikam ve kan davasına konu olmamaktadır.Böyle durumlarda mazlum taraf saldırgan kabile veya kişiyi gözetlemeye başlayıp gaflet anında da kendileri yalnızca yağma için saldırmaktadır.

İnsana saldırı ise tamamen ayrı olup bir bedevi için kabilenin en önemli olayı idi.Sebepleri hiç araştırılmaz,hem saldıran hem de mazlum taraf açısından önemli olan, sonuçtur.Kişilerin kabilelerinin kuvvetleri arasındaki fark oldukça bariz ise böyle durumlarda nisbeten bir anlaşmaya varmak mümkün ise de kuvvetler farkının çok olmadığı çoğu durumlarda kıtaller zincirleme olarak artabilir .Çünkü her iki taraf da sadece bu intikam dolayısıyla komşu kabilelerle"Hilf'e

(34)H.A.R.Gibb:" Abu 'Ubayda Ma'mar B. Al-Muthanna" EI2,Leyden,I,158.

(35)Bu konuda Hire sarayında geçen bir olayı Kister,Ağani'den iktibasla bize bildiriyor:"Mecca and the Tribes of Arabia",Studies in Islamic History and Civilization in Honour of David Ayalon, ed.M.Sharon, Jerusalem: Cana/Leiden:E.J.Brill,1986,s39.

(36)Watt;M.Mekke'de,24.

(37)Lammens:Es-Sa'r inde'l Arab,El-Meşrik,Beyrut,1935,XXXIII,nIV,s565.

(38)Watt; 24.

(39)Lammens; nI s15.

(40)Lammens; 13.

girebilir ve kuvvetini artırabilirdi(41).Normal bir kural olarak herhangi bir kişiyi öldüren şahıs ,kabilesi tarafından karşı kabileye teslim edilirse genellikle sorun kalmaz.Fakat bu,çok şerefsiz bir iş telakki edilirdi.Toplumsal olarak ise kabile içerisindeki dayanışmayı azaltıcı etkisi bilindiğinden bu uygulama ancak istisnai hallerde vuku bulurdu.

Katilin teslim edilmemesinden itibaren karşı tarafın intikam hakkı doğardı.Bu andan itibaren her iki taraf için de bekleyiş dönemi başlardı.Özellikle intikamı alması gereken kişi bu çok zor işte (çünkü gerçekten ,bedevinin hayatının büyük bir kısmı sükunet,tembellik ve eğlence içerisinde geçmekteydi) uzun süre(...aylar hatta seneler geçerdi de...(42)) isteksizlik gösterirse de kabilesinin ,özellikle de annesi,karısı gibi kişilerin tahriklerine dayanamayarak hazırlıklara başlardı(43).Bu hazırlıklar kişinin istediği şekilde olabilir ,akla gelen herşeyi yapmakta tamamen hür sayılırdı;hatta ,diyet kabul edeceğini söyleyerek katilin veya tarafının kendine yaklaşmasını sağlamak yoluyla onları öldürmekte de bir ayıp yoktu (44),çünkü,sadece mevtura (intikamı alması gereken kişi) değil ona yardım etmek isteyen herkese "intikam alma gayesi,vasıtaları mübah kılıyordu(45).Fakat genellikle yapılan şey, kuvvet ve nüfuz sahiplerinden yardım istemektir (46).Bununla birlikte maktul tarafının derhal toplanarak katilin kabilesine dalarak önüne ne gelirse öldürüp,yakıp yıkarak ve esir ederek intikamını derhal aldığı da olurdu(47).

Genel kural,öldürülen kişiye karşılık katilin öldürülmesiydi,ama mevtur maktulle öldürülecek kişi arasında kendine göre bir denge arardı(48). Çünkü bedevinin hayatı ailesi nazarında çok kıymetliydi, kanı da çok pahalıydı ve kim olursa olsun başka birinin kanı onununkine denk olamazdı(49).Bundan dolayı maktul her zaman "kerim", hatta "insanların en hayırlısı" olduğu için karşı taraftan aynı seviyedeki birinin öldürülmesi hedeflenirdi (50) .Mesela Ficar savaşlarının başlangıcı bu duruma iyi bir örnektir; katil, kabilesinden kovulmuş(haliğ) birisi olduğu için Kureyşliler katilin tarafından bir seyyidi öldürmek isterler fakat onlar da bunu kabul etmeyince bilinen savaşlar vukua gelir.Dolayısıyla paragraf başında sözü edilen kural genellikle uygulanamadığından katilin ailesinden birisi,o da olmazsa kabilesinden birisi öldürülürdü .Tabii bunun kesin bir kural olarak değil maktul tarafının tercihi şeklinde anlaşılması gerekir. Demombynes'ye göre ise maktul tarafının beşinci nesline kadar intikam hakkı mahfuz idi(51).

İntikam müessesesinin diğer çok önemli bir vechesi ise zamanın geçmesiyle unutulmamasıdır. Yevm-u Zu-kar ve daha birçok savaşlarda olduğu gibi aradan yıllar ve nesiller geçmesine rağmen bu hak kaybolmuyordu,"Bugün bile bedevi şöyle nida etmektedir: **النار و لا نترك النار**"(52).

(41)E. Tyan:"Hilf" EI2,Leyden ,III,388-89.

(42)Lammens; 16.

(43)Bu meselede kadınların rolü konusu için Lammens,makalesinin bir sayısını buna hasretmiştir,bkz. :El-Meşrik,Beyrut,1935, XXXIII, nIII.

(44)Lammens;nI, s20.

(45)Lammens, 19.

(46)Lammens.; 8.

(47)Gaudefroy-Demombynes : "Blood-feud (muslim)" Encyclopedia of Religion and Ethics,New York ,II,730-33.

(48)Lammens; nIII, s558.

(49)Lammens; 562.

(50)Lammens; 560.

(51)Gaudefroy-Demombynes;Agmd. 731.

(52)Lammens; 569.

.Bu noktanın nispeten anlaşılabilir bir yönü bulunmaktadır çünkü "bedevi ...bunu...bu yörelerde hayatının en sağlam sigortası olarak addediyordu"(53),fakat bu çalışma boyunca ve hala, anlayamadığımız nokta ise "af" müessesesi diye birşeyin bulunmamasıdır. Bunun için ne kadar açıklamada bulunulsa bile yine de,bu hakdan vazgeçmek şeklinde bir seçeneğin o dönem toplu munda hiç yer almamasını anlamak herhalde çok zor olacaktır.Lammens de, makalesinin başlangıç kısmı psikolojik analiz ağırlıklı olmasına rağmen bu noktayı sadece belirterek geçmektedir(54). İntikam diyet ödenerek de yatıştırılabilirse de bu da yine yukarıda bahsedilen katilin teslim edilmesi gibi çok şerefsizce bir iş telakki olunur,"...kanı hurma karşılığı satmak..."(55) olarak değerlendirilirdi. Yani,katili teslim etmek saldıran taraf için,diyet kabul etmek de mazlum taraf için toplumsal olarak "şerefsizce" addedilirdi.Diyet miktarı öldürülen kişinin kabilesi içindeki konumuna bağlı olarak 10-100 deve arasında değişirken melikler için bu rakam 1000 deveye kadar çıkmaktaydı(56).Katilin ailesi diyet ödemeye gücü olsun ya da olmasın(yani ondan evvel) kabilenin ortak mesuliyeti olduğu kabul olunurdu(57).Daha açık olarak katilin ailesi diyeti ödeyebiliyorsa öder, ödeyemeyecek güçteyse kabile üyeleri(genellikle varlıklılar ve reis)kendi aralarında ödeme mecburiyetindeydiler.

Fakat yukarıda belirtildiği gibi diyet kabulü(özellikle melikler ve diğer yüksek konumlu kişiler için) çok istisnai durumlarda söz konusu oluyordu ki herhalde bunun temel şartı kabilenin diğer kabileler nezdinde şeref ve haysiyetinin azalmadığına ikna olmasıydı.

Çoğu durumda intikam kaçınılmaz olunca bu durumun zincirleme haline gelmiş olanı olarak tanımlanabilecek kan davası da başlamış oluyordu.Bir sonraki bölümde görüleceği gibi kan davalarının zuhuru ve devamının sebepleri çok değişik olabilmekteydi.

Fakat ondan önce son olarak intikam müessesesinin kabile içerisindeki manevi ve iktisadi temelleri ile bu mekanizmanın nasıl işlediğine bir göz atmak gerekiyor.

Başlangıçta belirtilmelidir ki kan davası üzerinde müstakil yapılmış çok az kaynağa rastlanabilmektedir. Bu çalışmamızda ise esas olarak Encyclopedia of Religion and Ethics'de Gaudefroy ve Demombynes'nin birlikte yazmış oldukları "Kan Davası" maddesi ile Lammens'in seri halinde yazmış olduğu 3 makaleden faydalandık.Bu konuyu toplumsal,dini ve ekonomik temelleri açısından inceleme daha çok ,adı geçen birinci çalışmada bulunmaktadır.Lammens'in çalışması ise daha çok bu kurumun nasıl çalışmakta olduğunu aydınlatmak amacıyla ele alınmıştır. Üçüncü bir çalışma ise Ahmed Fethi Behnesi tarafından yapılmış olmakla birlikte bu çalışmayı görmek mümkün olamamıştır.(58)Bunlardan başka herhangi bir çalışmaya rastlanamadı.Bununla birlikte buradaki, özellikle Gaudefroy ile Demombynes'ye ait bilgi oldukça tatmin edici olabilir.

Demombynes'ye göre intikam isteğinin başlıca iki sebebi bulunmaktaydı.Birinci ve en önemli sebep dini idi,buna göre cahiliye arabının inancına göre savaşta ya da barışta olup de gerekli törenler yapılamadan gömülen kimseler mezarlarında hiçbir zaman huzur bulamaz ve ölünün kanı (Harley'e göre ruhu) baykuş şekline girip mezarının başında devamlı olarak öter ve ölünün ailesini rahatsız ederek kan istediğini söyler,yani başkasının kanı akmadan huzura eremez.

(53)Lammens: Agm,2.

(54)Lammens: Agm,24.

(55)Lammens: Agm,23.

(56)Cevad Ali: V,592.

(57)E.Tyan: "Diya", EI2,Leyden ,II,340-42 ve R.Brunschvig: "Akila" ,EI2,Leyden ,I,337-39.

(58)Ahmed Fethi Behnesi;Sa'r Kable'l İslam,el-Mevsuatu'l Cenaiyyeti fi'l Fikhi'lİslami, Beyrut, 1412/1991, II,5-22.

Diğer bir sebep ise(genellikle zayıf kabileler açısından) "ekonomik" idi.Öldürülen kişinin aile veya kabilesi bu olaydan dolayı saldırgan kabileye nazaran ekonomik olarak zayıflamıştır, dolayısıyla bu durumun tazmini gereklidir.

Bundan sonra intikamın alınmasına geçilirse bu konuda kural,öldürülenin en yakın erkek akrabası (oğlu,kardeşi,babası) nın intikam almasıdır.Fakat beşinci dereceye kadar olan akrabalar da katil ve ondan sonraki beşinci nesle kadar giden akrabaları üzerinde intikam alma hakkına sahiptir.Bu"beş nesil"anlayışı,Abdul Celil Tahir'in"el-Bedw ve'l Aşair fi'l Biladi'lArabiyye"(Inst.des Hautes Etudes Arabes,Cairo,1955)' sında belirtilen"فخذ (فخذ)" tanımına da karşılık gelmektedir. Tahir'e göre,"kabile toplumunun çekirdeğini aile oluşturmakta ortak bir ceden gelmiş ve genellikle beşinci nesle kadar oluşmuş bulunan aileler topluluğuna "فخذ (فخذ)" denmekteydi"(59).

A.H.Harley ise Samilerde kan davaları hakkında bilgi verirken bu konuda tamamlayıcı olmaktadır(60).Buna göre primitif Sami toplumlardaki kabile sisteminin temelini akrabalık duygusu oluşturmaktadır.Akrabalar ortak bir taşımaktan dolayı gerçek kardeşlerdir. Lammens'e göre ise araplar "...kanda hayatın mebedinin olduğuna inanıyorlardı"(61) ve bu toplumsal bağ, kan davası kanunuyla daha da kuvvetlendirilmiştir. Fakat bu konunun tatbiki kabile hayatının mevcut olmasına bağlıdır,çünkü sadece kabile hayatı kan davasının mevcut olabilmesi için gerekli olan şartları temin edebilir ki onlar da şudur:1)Aile veya kabilenin dayanışması ki bu topluluklar içinde her fert birbirini tanır,2)Kabilenin muhtariyeti(müstakil bir ünite teşkil etmesi)dir.

(59)J.Lecerf:"Ashira" ,EI2,Leyden ,I,700.

(60)A.H.Harley:,"Blood-feud(Semitic)" Encyclopedia of Religion and Ethics,NewYork, II,733.

(61)Lammens;Agm,s3

II. BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİNDE KABİLELER ARASINDAKİ KAN DAVALARI

1)EVS-HAZREC

Arabistan'ın güneyinden çeşitli zaruretler sebebiyle birlikte göç edip Medine'ye yerleşen bu iki kardeş kabilenin arasında uzun yıllar cereyan etmiş olan kan davalarının başlangıcı ilginç görünüyor.

Fakat ondan önce olayların arka planı hakkında bazı noktaların belirtilmesinde fayda olabilir.

Bu iki kabileden Evs,zaman içerisinde Yahudilerle içli-dışlı olmuştu ve Reckendorf'a göre "Yahudilerin büyük bir kısmı Evsler arasında dağınık bir surette yaşamaktaydı.Evslerin mntikalarında onlar ile müttefik fakat müstakil yaşayan iki kuvvetli Yahudi kabilesi vardı:Nadir ve Kurayza kabileleri".(1)

Wellhausen'a göre ise,"Evsler,Hazreclerin çevresinde geniş bir daire çizerek onları şarktan ve cenuptan ihata etmekteydiler"(2).

Diğer kabile Hazrec ise Buas savaşına kadar kemmiyet itibariyle hep Evslerden daha fazla olmuş ve bu sebepten Evsler onlarla aralarındaki ihtilaf durumlarında çoğunlukla Medine'deki Yahudi kabilelerle ittifak yapmak mecburiyetinde kalmışlardır.

İki kabile ilk zamanlarda Medine'nin çevresinde azınlık ve fakr içerisinde yaşarken özellikle Hazrec'in hızla artması ile toplumsal denge Yahudiler aleyhine bozulmaya başlamış ve rivayete göre, çıkan ilk ihtilafa Yahudi ileri gelenleri öldürülmüştü(3).

Yahudi ileri gelenlerinin öldürülmesi çeşitli şekillerde rivayet edilmektedir.

İbnu'l Esir'e göre Yahudi Zuhre kabilesinden Fatyun,Evs kabilesinden yeni bir geline "ilk zifaf hakkı"nı uygulamak istemiş ve fakat gelinin erkek kardeşi tarafından öldürülmüştür(4).Bundan sonra intikam korkusuyla Şam'da Ebu Cubeyle el-Hazreci'nin yanına kaçmış ve yardım istemiştir. Bunu kabul eden Ebu Cubeyle büyük bir kuvvetle Medine'ye gelmiş,bütün Yahudi ileri gelenlerini öldürmüş ve Evs ile Hazrec'in şehre hakim olmasından sonra geri dönmüştür.(5)

Ebu Ubeyde'ye ait rivayetlerin toplanmış olduğu diğer kaynağımızda ise Evs ile Hazrec arasındaki bu olaylar hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Bu olayda başrolü oynayan Malik b.Aclan (Hazrecli)(6)daha sonra Hazrec'in en azından eşrafından olmuş gibi görünüyor,çünkü kendisine misafir gelen Ka'b Es-Salebi onu çarşıda Yesrib'in efendisi olarak savunduğu için öldürülür.Evs ile Hazrec arasındaki kan davası ise bu noktada başlamaktadır.

(1)V.Vacca:"Kurayza " İA,İstanbul , VI,1012-13.

(2)Wellhausen'den iktibasla Reckendorf: "Evs" İA,İstanbul , IV,418-19.

(3)F.Krenkov:"Hazrec" İA,İstanbul , V/I,415-16.

(4)İbnu'l Esir:El-Kamil fi't Tarih,Beyrut,1987/1407,I,517.

(5)M.A.Cadu-I Mevla ve iki arkadaşı:Eyyamu-I Arab fi-I Cahiliyye,Beyrut,1988,s 63.

(6)İbn'i Kesir'e göre daha sonra ikinci kuşaktan torunu Abbas b.Ubade b.Nadle b.Malik ikinci Akabe biatında hazır bulunanlardandı,El-Bidaye ve'n Nihaye,Beyrut,Tarihsiz,III,148;İbn'i Hişam'a göre ise bu kişi oğlu Rafi b.Malik idi,Es-Siretu'n Nebeviyye,Beyrut,1992/1412,II,278.Her iki kaynakta da Malik b.Aclan adı geçiyor ama sadece bu isim ortak diğer ecdad muhtelif.

Olayların başlangıcının Yahudilerin tenkilinden sonra ve yine Yahudi Benu Kaynuka'nın çarşısında Gatafanlı birisinin (Her ne kadar kaynaklarda putperest oldukları şeklinde geçmekteyse de biz kuvvetli bir Yahudi etkisinde olduklarını düşünüyoruz) tahrik edici sözleriyle başlaması ("bu atı Yesrib'in efendisi alsın")(7) dikkati çekiyor.Bunlardan dolayı şöyle bir varsayım mümkün görünüyor:

Muhtemelen Yahudiler Hazreclilerin kendilerine yaptıklarının intikamını ya Medine'de oldukça zayıflamış olmaları sebebiyle açıkca karşılıklarına çıkamamalarından ya da bu yolu daha basit ve uzun vadeli etkiye sahip olmasından dolayı uygun görmüş ve iki kardeş kabileyi birbirine düşürmek gibi bir çözümü düşünmüşlerdir.Sonuç itibarıyla bunun hiç de yabana atılır bir fikir olmadığı kendini göstermiş ve iki kardeş kabile arasında uzun yıllar süren malum kan davaları başlamıştır.Hatta Hz.Peygamber(sav) Akabe'de onlardan bir kısmıyla biat ettiği zaman bu durum devam ediyordu ve onlar Hz.Peygamber (sav)'e "arkamızda bıraktığımız kavimlerimiz kadar aralarında düşmanlık ve şer olan başka kavim yoktur,..." demişlerdi(8).

Malik b.Aclan'ın misafiri Ka'b Es-Salebi öldürülünce Malik onu kimin öldürdüğünü iyice öğrenerek Benu Avfa adam gönderip katili ister.Benu Avf önceleri suçu başkalarına atarsa da uzun süre kaçamaz. Malik,"onu öldüren Sumeyr'dir,gönderin onu öldüreceğim" der.Evslerin bunu reddetmemeleri rivayetin sıhhatine işaret ediyor olabilir.

İntikam konusunda bazı kurallar varsa da yakından bakıldığında daha çok kuralsızlığın kural olduğu intibai ediniliyor.Daha doğrusu kuvvetlinin veya inatçının (kuvvet veya asabiyet faktörüne dayanarak) kendi isteğini yaptırmaya çalıştığı daha çok vaki olmuş gibi görünmektedir.

Burada da Evsler karşılıklı görüşmeler sonunda katli kabul etmelerine karşılık maktulun Hazrec'den değil onun müttefiki (Halif) olduğu için yarım diyet ödemeleri gerektiğini ileri sürüyorlar ki olayın sonundan anlaşıldığı kadarıyla bu doğru idi fakat Malik bunu kabul etmez ve tahkime karar verilir. Hakem ise Malik'in aleyhine yarım diyete karar verirse de Malik bunu da kabul etmez.Malik'ten kabile reisi olarak söz edilmemesine rağmen bu kadar ısrar edebilmesi Ebu Cubeyle olayından sonra kabilesi içerisinde yüksek bir mevkiye yükselmiş olduğuna başka bir delil olarak alınabilir gibi görünmektedir. Fakat bu safhadan sonra Malik'in durumunun-iddiasında hakkaniyet ve/veya toplumsal normlara uygunluk açısından dayanak noktalarının azalması dolayısıyla-zayıfladığı varsayılabilir çünkü Benu Haris b.Hazrec ona yardımı reddeder (kendilerinden olan hakemin hükmünü reddettiği için)fakat Malik yine de bulunduğu destekle savaşır da sonunda mağlup olur.Fakat bitmeyen bir ısrarla yine talebine devam eder.Sonunda şerrin uzamasından bıkan Evs tekrar tahkim teklif eder ve bu defa cahiliyenin genel kuralı olan "kuvvetlinin kanunu" işler ve hakem, bir defaya mahsus olmak üzere tam diyete ve fakat ondan sonra yine eski uygulamaya dönmeye hükmeder ve böylece bu olay sona erer(9).

Evs'in buradaki iki hakem olayında da Hazrecli hakemleri kabul etmesi ve bu hakemlerin , birincisinde kendi kabile mensubunun aleyhine,ikincisinde de-aslında her ne kadar Malik'in lehine karar vermiş gibi görünse de yine-onu haksız bulması (istisnai bir çözüme karar vermiş olmasından dolayı) ve ayrıca nihai çözümün Hazrec tarafından değil de Evslerden gelmiş olması,ayrıca genel olarak olayın akışı içerisinde inatçı bir Hazrecli (Malik) ile ağırbaşlı ve barışçı davranışlar sergileyen Evs imajı doğru olabileceği gibi olayın ravisinin meylinde de kaynaklanmış olabileceğini hatırla tutmak doğru olur.

(7)M.A.Cad-ul Mevla ve iki arkadaşı:Age, 63.

(8)İbn-i Kesir:Age,III,146.

(9)İbnu'l Esir:Age,I,519;Cad-ul Mevla:66.

Kabileler arası kan davaları incelenirken karşılaşılan en büyük güçlük vakalar arası kopukluklar olmakta,dolayısıyla sürekli bir prosedür olarak izlenememekte bu da olayların gerçek sebeplerine nüfuzu zorlaştırmaktadır.

Evs ile Hazrec arasındaki kardeş kavgasında cereyan eden ikinci bir olay Hazrec'in bir kolu olan Mazin'lerden Kab b.Amr'ın, Evs'lerin bir kolu olan Benü Cahcebe tarafından öldürülmesidir. Neden öldürüldüğü belli olmayan bu olayda daha sonra intikam için sahneye Asım b.Amr girmektedir.Asım mutad olduğu üzere aşiretini toplayıp Benü Cahcebe ile savaş ederek onları yener fakat asıl katil olan Uhayha b.Cullah kaçarak kendi kasrına sığınır.İbnu'l Esir'e göre Evs ile Hazrec böyle durumlarda, yani iki taraftan biri evine veya bu olaydaki gibi kasrına sığındığı zaman diğer taraf ona tecavüz etmezdi(10). Buna rağmen Asım,Uhayha'nın kasrına girerek öldürmeyi planlar ve bu arada başarısız bir teşebbüste de bulunur.

Olayın sonunda iki taraf da bir şey yapamadan meselenin kapandığı şeklinde rivayet devam etmektedir. Eğer bunu kabul edersek Cahiliye araplarının ananelerine göre Asım intikamını almış sayılamaz (her ne kadar Uhayha kasrına sığındığı sırada Asım okla onun kardeşini öldürmüş ise de).Burada rivayet ayrıntılara uygunluk gösteriyor.Her ne kadar Evs ile Hazrec arasındaki olayların genel akışıyla olan ilgisi pek anlaşılamiyorsa da olay kendi içerisinde bütünlük arz ediyor.Bu olayda dikkati en çok çeken yön katilin kardeşinin,öldürülen kişinin kabilesinden olmasıdır.Şöyle ki;evliliğin bile kabile asabiyetinin gerisinde kalması durumu gözlenmektedir.Bir yandan Uhayha karısının aşiretinden (Benü Salim) birisini öldürebilirken diğer yandan karısı da olayın sonunda kocasının kendi aşiretine saldıracağını öğrenince-geri dönemeyeceğini veya dönse bile hayatta kalacağından emin olmadan-herşeyi göze alarak gider ve kabilesini bundan haberdar eder(11).

Bundan sonra cereyan eden olay Yevmu's Surare'nin (12)mahiyetinden tarihsel veya toplumsal kayda değer bir şey anlaşılıyor.Özellikle kan davaları konusuna orijinal bir katkıda bulunmuyor.

Harb'u Husayn'da da aynı şekilde bir katlin ardından gelişen kutuplaşma ve bundan dolayı iki tarafın savaşı anlatılıyor(13).Savaş sonunda öldürülen kişinin kardeşi,katilleri öldürerek intikamını almış olur. Klasik bir vaka gibi görünmekte ve daha fazla bir şey söylemek zor.

Harb'u Farığ'da ise (14) ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır; Evslerden birisinin himayesinde olan bir kişi öldürülür.Himaye eden kişi ya katilin ya da diyetinin gönderilmesini ister.Burada bu kişinin nasıl bir diyet talebinde bulunduğu belirtilmediği için (tam veya yarım) bu hususta bir şey söylemek zor fakat ilginç olan şey davacı tarafın gereği yapılmadığı takdirde karşı tarafa onların eşrafından Amir b.Itnabe'yi öldüreceğini söylemesidir. Cahiliye arapları arasında eşrafın rolü çok önemli idi ve bundan dolayı onlar bu tür kabileler-arası ihtilaflarda her zaman aracı-yatıştırıcı hatta diyeti bizzat ödeyerek meseleyi çözücü rolleri olduğu bilinen bir şeydir,fakat bu olaydaki gibi çözümü ondan zorla isteyen,aksi takdirde öldürmekle tehdit eden bir tavır ilk defa sergileniyor. Bununla birlikte daha da ilginç olanı olayın sonunda Amir b.Itnabe'nin diyeti üstlenmesidir.Normal olarak,yukarıda belirtildiği gibi,eşrafın veya kabile reisinin başkasının diyetini üstlenerek meseleleri yatıştırması başta kabile reisi olmak üzere eşrafın şeref kaygısıyla hiç de az olmayan bir şekilde cahiliye toplumunda yapılmaktaydı,fakat bunun zorla talep edilebilmesi ve ayrıca karşı tarafın da bunu kabullenmesi arap asabiyeti açısından anlaşılması zor bir durumdur.Harb'u Hatb'da ise (15)Evslerden birinin misafirine çarşıda eziyet edilmesiyle başlayan bir olay söz konusudur.

(11)Cadu'l Mevla:70

(12)İbnu'l Esir:I,522.

(13)İbnu'l Esir:I,524

(14)İbnu'l Esir:I,528

(15)İbnu'l Esir:I,531

Olayın başlangıcının sebebi kabile asabiyetinden ziyade şahsi otorite endişesi gibi görünmektedir. Zira her ne kadar cahiliye toplumunda kişinin misafirine veya himayesindeki bir kişiye veya müttefikine karşı yapılan herhangi bir şey doğrudan kendisine yapılmış gibi algılansa da burada bir katil değil istihza söz konusudur. Her ne kadar istihza, hiciv arap asabiyetinde (cahiliyede olsun bugün olsun) önemli bir etki meydana getirirse de ondan önce, insanları frenleyen "kan davası çıkmaması için mümkün olduğu kadar az kan dökmek" (16) kuralı her zaman daha etkili idi. Fakat her halukarda yine de olayın zuhur etmesi mümkündür. Öldürülen kişinin Kaynukalı bir yahudi olmasına rağmen savaşın Evs ile Hazrec arasında cereyan etmesinin sebebi Medine'de gücün yahudilerden, Evs ile Hazrec'e geçmesinden sonra Benu Kurayza ve Benu Nadir Evs ile ittifak ederken Benu Kaynuka Hazrecliler ile müttefik olmuşlardı (17). Öldürülen kişi Kaynukalı olunca Hazrecli Yezid'in intikam almaya çalışması anlaşılır oluyor. Gatafan'dan Uyeyne b. Hısn ile Hıyar b. Malik aracılık yapmak isterlerse de başarılı olamazlar ve çıkan savaşta Hazrec galip gelir. Fakat her zaman olduğu gibi olaylar bununla yatışmaz ve İbnu'l Esir'e göre daha sonraları bu olaya dayanan başka savaşlar da olur, Yevm'u Rebiğ, Yevm'u Bukayğ gibi (18). Evs'in galip geldiği Yevm'u Bukayğ'da sulh sağlanmış ve Hazrecliler fazladan öldürdükleri anlaşılacak üç kişinin diyetini üç çocuk göndererek ödemişlerdi. Böylece olaylar yatışacak gibi olurken Evslilerin bu çocukları öldürmesiyle yeniden alevlenir ve bu yüzden birkaç defa harp ederlerse de Yevm'u Buas'a kadar biri diğerine tam bir üstünlük sağlayamaz.

Miladi yaklaşık 617 yılında vuku bulan ve anlaşıldığı kadarıyla en büyük savaş olan Yevm'u Buas'ta da tam bir "yahudiler yüzünden" savaş görüntüsü bulunmaktadır. Kaynaklarda (19), Hazrec'in Kurayza ve Nadir yahudilerinden teminat (Hazrec ile Evs arasında çıkacak bir ihtilafta kendi aleyhlerine Evslerle ittifak etmelerine engel olmak için) olarak 40 çocuk rehin aldığını ve fakat daha sonra niyetlerini bozarak bu rehinelere onları (Kurayza ve Nadir kabilelerini) buldukları yerden çıkarmak için şantaj olarak kullanmalarını ve bu şantajı kabul etmeyince de çocukları öldürmeleri sebep olarak zikredilmektedir. A. Çubukcu ise "Evs kabilesinden birinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine " başladığını ifade ediyorsa da zannediyorum olayların en başına giderek Harb'u Sumeyr'den bahsediyor ve Evs ile Hazrec arasındaki düşmanlığın başlangıcını sebep olarak görüyor (20).

Bunun üzerine yahudiler Hazrec'e karşı Evs'i destekleme kararı alırlar. Anlaşıyor ki, yahudiler gerçekten çok zayıflamışlar ve bundan dolayı kendileri doğrudan savaşamayıp ancak Evs ile ittifakları yoluyla Hazrec'in karşısına çıkabiliyor ya da yahudi tabiatına ve en baştaki kanaatimize uygun olarak eski güçlerine kavuşmak için bu olayda da iki kardeş kabileyi birbirine düşman etme politikalarına devam ediyorlardı. Savaşın sonunda her iki tarafın reislerinin öldürülmesinden dolayı kesin bir zaferden ziyade Evslerin nisbi bir üstünlük sağlamış olması nihayetinde yahudilerin hem Hazrec'den intikamını büyük ölçüde aldığını hem de her iki kabileyi oldukça zayıflatarak amaçlarına kavuştukları söylenebilir.

(16) M.J. De Goeje: "Arabistan" (Etnografya), İA, İstanbul, I, 481-86.

(17) A.J. Wensinck-R. Paret: "Kaynuka", EI2, Leyden, VI, 824.

(18) İbnu'l Esir: I, 531

(19) İbnu'l Esir: I, 531; Cadu'l Mevla, 73

(20) A. Çubukcu: "Buas", DİA, İstanbul, III, 340.

2-BEKR VE TAĞLIB KABİLELERİ (BESUS HARBI)

Vail'in oğulları olarak bilinen ve Jean François Salles'a göre(21) her ikisi de çoğunluk itibariyle hristiyan olan bu iki kardeş kabilenin M.S. 5. asır başlarında (22) veya ikinci yarısında(23) yaklaşık 40 sene süre ile cereyan eden kan davası hakkında söylenecek ilk söz bilgilerin yetersizliğidir.

Sasanilerin sınırında bulunan ve onların tabileri durumunda bulunan Lahmilerle komşu olan bu iki önemli kabilenin arasındaki bu ihtilafın sadece başlayış ve sona erişisi ile ilgili bilgilerde ittifak göze çarpıyor. Arada geçen savaşlar hakkında tarihi bilgi vermek şöyle dursun bunların isimleri ve sırası hakkında bile yazarlar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu konuda daha çok "tarihi" bilgi olsaydı bu savaşların temelinde yatan temel saik veya saikler hakkında daha tutarlı şeyler belki söylenebilirdi. Eyyam hikayelerinin en uzununu olan bu vakaya (24) ait bilgilerin kaynağı diğer birçoğu gibi EbuUbeyde'dir. Ona ait bilgiler "çeşitli kaynaklarda varyasyonlarla" yer almakla birlikte bu bilgilerden "Kuleyb'in hikayesinin tarihi bir öz taşıyıp taşımadığını tayin edemiyoruz"(25).

Konuya girmeden önce cahiliye arabının "harb" ile "yevm" arasında tefrik yaptığını, bizim anladığımız manada düzenli orduların karşı karşıya gelmesi gibi bir durumu sadece Sasani ve Bizanslıların tabileri durumunda olan kabilelerin görüp tecrübe etmiş olduklarını belirtmek gerekir. Bundan dolayı cahiliye arabının çoğunlukla yevm kelimesini kullandığını vurgulamak gerekiyor. Bu sebepten dolayı bu iki kabile arasında cereyan etmiş olan Besus harbi aslında bir yevmler zinciridir.

Muhtemelen, Necd bölgesine yaptığı sefer esnasında Himyerli Ebrehe, Kelb kabilesinden Zuheyr b. Cenab'ı Bekr ve Tağlibler üzerine tayin etmişti(26). Bunun üzerine her iki kabile zümre sinin diğer Maadli kabileler ile birlikte Yemen boyunduruğunu silkip atmaya uğraştıkları sıralarda Tağlib'in reisi Rebia b. el-Haris veya oğlu Kuleyb idi(27)(Hazaz harbinden sonra Kuleyb'in müstebit bir hükümdar gibi davrandığı şeklindeki rivayetlere bakarsak reisin Kuleyb olduğuna hükmetmek de mümkündür ki Eyyam'ul Arab fi'l Cahiliye muhakkikleri de aynı fikirdedirler (28). İki kardeş kabilenin (Bekr ve Tağlib) kan davasına başlangıç teşkil eden olayı analiz etmeye çalışırsak;

Hazaz harbinde Kuleyb'in riyaseti altındaki güçler Yemen kabilelerini bozguna uğrattıktan sonra Kuleyb bedevi tabiatına uygun olarak gurura kapılmış ve müttefik kabileler içerisinde (Tağlib ve Şeybaniler (Bekrlerin en önemli kabilesi)) liderliği kabul edilmiş birisi olmanın rahatlığıyla istediği gibi davranmaya başlamıştı. Hürriyetine düşkün ve aynı zamanda tenkitçi olan bedeviler ise herhalde bundan son derece nefret etmişlerdi(29). Rivayete göre Kuleyb, Bekrlerin Benu Murre kolundan (daha sonra aralarında kan davası zuhur edecek olan) Cessas'ın kızkardeşi ile evlenir. Bir süre sonra Cessas'a teyzesi Besus misafir olur, yani cahiliye terminolojisi ile "Cessas'ın himayesinde"dir. Bir aralık Besus'un devesi Kuleyb'in otlığına izinsiz olarak girince

(21) A Historical Atlas of Islam, Leyden, 1981.

(22) H. Kindermann: "Tağlib", İA, İstanbul, XI, 620-27.

(23) W. Caskel: "Bakr b. Wail", EI2, Leyden, I, 962-64.

(24) A. C. Beyati: Age, s. 170'deki dipnot.

(25) G. Levi Della Vida: "Kulayb b. Rabia", EI2, Leyden, VI, 362.

(26) M. J. Kister: "Mecca and the Tribes of Arabia", Studies in Islamic History and Civilization in honour of David Ayalon, ed. M. Sharon. Jerusalem: Cana/Leiden: E. J. Brill, 1986.

(27) Kindermann: Agmd.

(28) Cadu-l Mevla: Age, s. 142.

(29) Levi Della Vida, Agmd: İbnu'l Esir, I, 410.

Kuleyb deveyi öldürür. Aynı zamanda, daha önce karısına arapların en büyüğünün kim olduğunu kendisini tasdik etsin diye-sorduğunda kadın, "kardeşlerim" (30) (Biris Cessas) der. Bu cevaba çok kızan Kuleyb bir gün Besus'un devesinin kendi otağına izinsiz girdiğini görünce bir okla deveyi vurur. Misafirin haklarına(31) tecavüz edildiğini gören Cessas da bir fırsatını bulup Kuleyb'i öldürür, bundan sonra da uzun yıllar sürecek olan kan davası başlar. Normal zamanda her ne kadar bedevi arap kan davasından korktuğu için mümkün olduğu kadar az kan dökmeye çalışırsa da kendinden birisi öldürüldüğü zaman "cidden çok kan dökücü"(32) olabiliyordu. Bu vakada ise Kuleyb'in kanını talep etmek kardeşi Muhelhil'e düşmüştür. Kaynakların bu vakaya inzimam eden muhtelif çarpışmaların sayısı ve sırası hakkında değişik şeyler rivayet etmesi(33) en azından Besus harbinin gerçekten uzun yıllar çeşitli çarpışmalar şeklinde sürdüğüne delil olarak alınabilir. Ayrıca Kuleyb'in öldürülmeden önce Bekr ve Tağlib içerisinde "Melik"(veya en azından ona yakın bir derece) olarak taç giydirilmiş olması(34) Tağlib tarafının (özellikle Muhelhil'in) intikamlarının üzerine ısrarla ve hatta inatla gitmesinin ana saiki gibi olmuş görünüyor, böylece bu da hem yukarıdaki kanaatimizi destekleyici diğer bir faktör olarak hem de aynı rivayet içerisindeki çeşitli kısımların bütün rivayet ile ilişkilerinin tutarlılıklarının rivayetin sıhhatine-tamamen olmasa bile kısmen-delalet etmiş olması şeklinde alınabileceğini göstermektedir.

Bir diğer nokta Besus'un şahsiyeti ile ilgilidir. Rivayetlerde Cessas'ın teyzesi olarak gösterilen kişinin Besus harbiyle alakası üzerinde şüpheler bulunmaktadır. Bu noktaya dikkat çeken J.W. Fück makalesinde şöyle demektedir; "Nabiğa el Ca'di Kuleyb'in dişi deveyi öldürmesinden bahsederken Besus diye birinden söz etmemektedir" ayrıca bu adın ilk defa geçtiği deyim in orijinali hakkında ihtilaf olması da bu şüpheyi biraz kuvvetlendirmektedir. Devamla, Besus adı ilk defa olarak "Besus'un devesinden daha uğursuz" sekiyle deyimlerde gecmekte fakat başka bazı alimler ise bu deyim in "Besus'tan daha uğursuz" şeklindeki versiyonunu alarak bu adın aslında çok eski devirlere ait bir rivayetteki yahudi bir kadına ait olduğuna inanmaktadır(35). Bu giriş kısmından sonra olayları tahlile çalışırsak:

İki kardeş kabile olan Bekr ve Tağlib içerisinde sivrilerle bir tür liderlik konumuna yükselmiş ve Kuleyb lakabıyla meşhur olmuş olan Vail b. Rebia'nin basit bir sebep (deve) yüzünden öldürülmesi kan davasının başlangıcı olmuştur. Bedevi asabiyeti açısından bakılırsa, normalde bedeviler tasavvur edilebilecek derecenin üstünde müspet ve realist insanlardır(36), intikam mekanizmasının hızlı bir şekilde tatbik olunabilmesinden dolayı bedeviler kan dökmekten mümkün olduğu kadar çekinirler. Fakat kendilerinden birisi öldürüldüğü zaman çok kan dökücü olmaktadır. Gennellikle de kabilenin bir bütün olarak harekete geçmesi ve yapılan mücadelenin şiddeti öldürülen kimsenin kabile içerisindeki statüsüyle yakından ilişkiliydi. Bu olayda ise intikamın zuhuru için bütün bu sebepleri görüyoruz. Deve yüzünden öldürülen bir reis... Sebebin basitliği ve öldürülen kişinin konumunun yüksek oluşu çıkacak mücaadelenin çok şiddetli olacağına kesin bir delil olması yüzünden kabilenin büyükleri savaştan önce Bekrlerle görüşülmesi gerektiğinde ısrar ederler ve görüşmede Cessas'ın babası Murre'ye hem Bekrler için bir çıkış yolu hem de Tağliblerin

(30) Beyati; Eyyamu'l Arab Kable'l İslam li Ebi Ubeyde Muammer İbnu'l Musenna, Beyrut, 1987/1407, I, 29 ; Cadu'l Mevla: Eyyamu'l Arab fi'l Cahiliye, Beyrut, 1988/1408, s109.

(31) J.W. Fück: "Basus", EI2, Leyden, I, 1089.

(32) Ahmet Ateş: "Sa'r", İA, İstanbul, X, 199-200.

(33) İbnu'l Esir: c1 s410-23; Beyati: I, 165-71; Cadu'l Mevla; s142-69.

(34) Cadu'l Mevla, s142

(35) Fück; Agmd.

(36) De goeje: "Arabistan " İA, İstanbul, I, 485.

razı olacakları birkaç çözüm teklif ederler. Onlar da karşı teklifler sunarlar, çünkü onların tekliflerini kabul edilemez bulmaktadırlar. Tağlibler ya katili ya kardeşini ya da babasını istemekte, Murre ise diğer oğullarından birisini ya da 1000 tane deveyi diyet olarak teklif etmektedir. Her iki taraf da birbirinin teklifini kabul etmediğinden savaşlar vukubulur. Biri hariç bütün savaşlarda Tağlibler galip gelmelerine ve ayrıca bu savaşlarda Cessas, kardeşi Hemmam ve daha birçok kişi ölmelerine yani "intikam alınmış" olmasına rağmen intikam sahibinin savaşa ve adam öldürmeye (hatta elçi olarak gönderilen kişiyi), kabilesinin de onu desteklemeye devam etmesi ayrıca bunun da karşıdakiler tarafından (Bekrler) aykırı karşılanmaması (Bekr reisi, gönderdiği elçi öldürülünce, eğer onu Kuleyb'e karşılık olarak öldürdü ve böylece intikama son verdiyse razı olduğunu söylüyor (37)) bize cahiliyede intikam konusunda geçerli bir kuralı veriyor gibi görünmektedir. Bir kişi (özellikle yüksek mevkiden birisi) öldürülünce intikamın ne zaman alınmış olacağına maktul tarafı karar vermektedir. Bilindiği gibi özellikle bedeviler çölde çok zor şartlarda kıt-kanaat yaşamaktaydılar. Başka kabileye saldırı saldırana bazı menfaatler temin etse de genelde ganimetlerinin bir kısmını yolda zayi etmekteydiler. Devamlı savaşa katlanmak ise aslında maddi açıdan mümkün değildi ama bu dava hem bedevi asabiyeti hem de bedevinin aslı özelliklerinden olan insan öldürmeme sayesinde devam edebilmistir (Ağani müellifi açıklıkla ifade ediyor ki bu savaşlar boyunca toplam maktul sayısı 10 u geçmemektedir, (38). Çünkü, rivayetin sonunda da belirtildiği gibi Tağlib kabilesi ve reisin kendisi Muhelhil de savaştan bıkmıyor ama yine de devam ediyor. Bu duruma ise iki türlü izah ihtimali bulunmaktadır;

Birinci ihtimal, Muhelhil'in mücaadeleyi bırakırsa önce kendi sonra da çevre kabilelerinin kendi sini kinaması ve hatta şairlerin alaylarına konu olmaktan korkması gibi görünse de olayın sonlarına doğru kabilesiyle "hasbihal"ine (s164) ve kendisinin Yemen'e gitmesine bakılırsa bu faktörün mevcudiyetini kabul etmekle birlikte etkisinin bu olayda nispeten az olduğu kanaatine varılır.

İkinci bir ihtimal ise Della Vida tarafından ifade edilen bir noktaya dayanarak ileri sürülebilir gibi görünüyor (39). Buna göre Kuleyb, öldürülmeden önce Bekr ve Tağlib kabilelerini içine alacak ve çevre kabileler üzerinde üstünlük kuracak bir nevi "iktidar" hazırlığı içerisindeydi ve muhtemelen de bu sebepten dolayı "melik" ünvanını almış ve taç giymişti. Bu durumu göz önüne alırsak Tağlib'in inatçılığı ve bu meseleyi bir türlü kapatmaması konusunda biz de iki ihtimalden bahsedebiliriz: Bekrler Kuleyb'in riyasetini kabul etmemiş ve hatta daha sonraki hakimiyetine engel olmak için öldürmüşlerdi ki katle sebep olan olayın basitliği (deve yüzünden) nin buna delil olarak alınması mümkün olabilir, ya da bu ölüm olayı kazara vukua gelmiş bile olsa böyle bir projenin akim kalma sının Tağliblerde yarattığı reaksiyon olayın büyük bir kan davası haline dönüşmesine yol açmıştı.

Bu konu üzerinde son bir söz olarak, Sasanilerin bu olaylarda veya daha muhtemel olarak olayın başlangıcında oynamış olabilecekleri rolden belki söz edilebilir: Tağlib kabilesi reisinin Besus harbinden hemen önceki günlerde "Melik" ünvanı ile anılması ve onların, Sasanilerin vasalları duru munda olan Lahmilere, dolayısıyla Sasanilere komşu olması bu olaylarda Sasanilerin nüfuzlarını Tağlib ve Bekr kabileleri aracılığıyla Arabistan'ın doğu ve güneydoğu bölgelerine doğru genişletme niyetlerine işaret ediyor olabilir. Ama bu nokta üzerinde elimizde hiçbir veri bulunmadığı ve daha da önemlisi bu olayların hangi tarih diliminde cereyan ettiği tam olarak bilinemediği için bura dan ileriye gitmemiz mümkün olamıyor. Della Vida'nın da ifadesiyle bu mesele cahiliye dönemine ait bütün bilgilerimizin tarihi değeri meselesi ile birlikte ele alınarak çözüme kavuşturulabilir (40).

(37) Cadu'l Mevla: 160.

(38) Lammens: 556.

(39) G. Levi Della Vida: "Kuleyb b. Rabia" , EI2, Leyden , V, 362.

(40) Cadu'l Mevla: 160.

3-KAYS VE KINANE KABİLELERİ

(FİCAR SAVAŞLARI)

Her türlü tecavüzün yasak olduğu haram aylarda cereyan ettiği için Ficar Savaşları adını almış olan bu vakalar kaynaklarda(41) Berrad b.Kays El-Kinani adında,şerrinin çokluğundan dolayı kabilelerinden kovulmuş,bu nedenle Kureyş kabilesinden Harb b.Umeyye'ye sığınmış(Kinane kabilesi genellikle Kureyşle ittifak etmekteydi)(42) birisinin Hire hükümdarı 3.Munzir'e ait bir ticaret kervanına saldırarak başındaki Urvetu'r-Rahhal'i(Amir b.Sasaa'dan)öldürmesi sebebiyle başlamıştır.

Bundan önce de haram aylarda çeşitli tecavüzler dolayısıyla bazı mücaadeleler vuku bulmuşsa da elimizdeki bilgilerle ne bunlardan tarihi bir bilgi elde edebiliyor ne mahiyetleri hakkında bir şey söyleyebiliyor ne de malumatın azlığı sebebiyle analize tabi tutabiliyoruz.Belki de aynı sebepten dolayı İbnu'l Esir, Eyyam'u Ficar el-Evvel denilen bu günlerden bahsederken "bunda zikredilecek kadar çok şey yoktur,..."(43)demektedir.Ayrıca J.W.Fück de aynı kanaatta olup Eyyam'u Ficar el-Evvel'in yalnızca ağız kavgaları şeklinde cereyan ettiğini düşünmektedir(44).

Ebu Ubeyde'ye göre,Hz.Peygamber'in bisetinden 26 sene önce yani o 14 yaş civarında iken(45) cereyan etmiş .Onun katılmışlığı ise tartışmalıdır;İbnu'l Esir'e göre bu savaş Fil vakasından 20 yıl, Abdulmuttalib'in ölümünden 12 yıl sonra cereyan etmiştir(46).Ağani;"Ebu Ubeyde'den başka herkes,şahit ve o zaman 28 yaşında olduğunu söylüyor" diyor(47) ."İkinci Ficar Günleri"ne gelince,(Ebu Ubeyde ise bu günleri;birinci,ikinci,üçüncü ve sonuncu olmak üzere dört kısma ayırmakta;bir,iki ve üçüncüyü çok kısa geçtikten sonra sonuncuyu daha uzun anlatmaktadır(48) yukarıda belirtildiği gibi başlangıcı bir hükümdar kervanına kabilesinden kovulmuş birisinin tecavüzü şeklinde özetlenebilecek gibi görünse de olayların akışının Kinaneli birisinin Kayslı birisini öldürmesi şeklinde takdim edilmesi zihinlerde bazı soru işaretleri yaratıyor.Bunlardan birisi,Hire hükümdarı Numan b.Munzir'e ait kervan-başının öldürülmesinden sonraki olaylar zincirinde onunla ilgili hiçbir rivayetin yer almamasıdır.Kervanın maddi değerinden ziyade(kaldı ki Ukaz pazarına ticaret amacıyla gönderildiğine göre mal değerinin de bir hayli fazla olduğu aşıkardır)bu olayın ilk adımında prestij kaygısıyla hükümdarın,nüfuzu harem bölgesine kadar yetişme bile,bazı tedbirlere başvurması beklenebilirdi,mesela en azından Kays kabilesini çeşitli şekillerde desteklemesine ait hiç olmazsa malumat kırıntıları bulunabilirdi.Gerçi bu konuda herhangi bir rivayet olmaması böyle bir teşebbüsün olmadığına delalet ettiği şeklinde alınamasa da bizim başka türlü bir yorum yapmamızı engellemektedir.Bundan dolayı bu garip bir durumdur Numan b.Munzir'in, kervanına saldırıdan sonra birşey yapmaması). İkinci husus,olayın zuhuruna sebep olan vakaların rivayet edilmiş şeklindedir.Şöyle ki,haram aylarda meydana gelmiş ve sebep olan kişi de "zaten" içkici,fasık ve çok şerli birisi olduğu ve özellikle de bu cürmü haram ayda işlemiş olduğu için nihayetinde kabilesi için silinmez bir ayıp olarak kalacakken bu sebeplerden

(41)G.Levi Della Vida; "Kulayb b. Rabia" ,EI2,Leyden ,V,362.

(42)Watt: "Kinana" ,EI2,Leyden ,V,116.

(43)İbnu'l Esir: I,468;Cad-ul Mevla:324.

(44)Fück: "Fidjar" ,EI2,Leyden ,II,883-84.

(45)Beyati:506.

(46)İbnu'l Esir;I,468.

(47)Beyati:506' daki dipnot

(48)Beyati:503 ve devamı.

dolayı,her ne kadar Kureyş'in halifi olduğu için olayda mesuliyet onların üzerine düşse de,gerçek cürüm Berrad b.Kays'ın üzerinde kalmaktadır.Gerçi kabilelerin haram aylarda savaşması bu olaylar dizisine "Ficar"(İbnul Esir'e göre "Fuccar")adının verilmesine sebep olmuştur ama olayların akışı içerisinde onları ayıplayan bir tutum hiç hissedilmiyor.Cahiliye döneminde bir defa herhangi bir tecavüz başladıktan sonra ona tazammun eden olayların nereye varacağını tahmin etmenin hemen hemen imkansız olmasına ek olarak mazlum tarafın her şekilde intikam almaya çalışması onun en tabii bir hakkı gibi telakki ediliyordu(49).Bundan dolayı Berrad b.Kays'ın cinayetinden sonra dört yıl boyunca meydana gelen olaylarda hatası zikredilen kişi veya taraf bulunmamaktadır.Bir kişi hariç o da bunları başlatan ve geçmişte kabilesinden kovulmuş olan Berrad b.Kays'dir.Bu durumu böylece olduğu gibi kabul etmek zihinde bazı soru işaretlerinin zuhuruna yol açmaktadır.Anlaşıyor ki raviler olsun şairler olsun bunun töhmetini herhangi bir gruba yükleyerek nefretleri üzerlerine çekmek istememişlerdir.Ebu Ubeyde'de bulunan bir anekdotta ise;katil Berrad b.Kays,kabilesinden kovulmuş biri olduğu için Kinanelilerin Kureyş'ten bir seyyidi öldürmek istemelerinden bahsedilmektedir(50).Berrad daha önce çeşitli yerlerden de kovulmuş ve en son olarak Kureyş büyüklerinden Harb b.Umeyye'ye sığınmıştı.Urvetu'r Rahhal'i öldürdüğü zaman da onun himayesi altındaydı(51).Herhalde öldürülmek istenen oydu.

Yukarıda bahsedilenlerden daha başka da belirsizlikler hissedilmesine rağmen bunların ne anlama geldiği ve olayların altında yatan asıl temel sebeplerin ne olduğunu rivayetlerin bu haliyle anlamak hemen hemen imkansız olmakla birlikte bazı musteshikler, konuya tersinden yaklaşarak,yani Ficar savaşlarının sonuçlarını değerlendirerek olayların gerçek mahiyetini anlamaya çalışmışlardır.

Buna göre;Ficar savaşlarından sonra,Necd'e giden ticaret yolu Kureyş'in eline geçmişti,dolayısıyla bu savaşlar da bu yolu kontrol altına alma mücaadelesiydi.Sonuçta Kureyş galip geldiği için bu savaşlar onların,nüfuzunu pekiştirmesine yol açtı(52).Başka bir yerde ise Watt;Hevazin'in Kureyş'in daimi bir düşmanı olduğunu ve Hevazin'den bir grup olan güçlü Sakif kabilesinin oturduğu yer olan Taif ile Mekke arasındaki ticari rekabetin bu savaşların ana saiki olduğunu söyleyerek bu konuda tamamlayıcı olmaktadır(53).

(49)Lammens: Agm.,s19.

(50)Beyati:506.

(51)Cadu'l Mevla:326.

(52)M.A.Shaban;Islamic History,A New Interpretation,Cambridge,I,8;Watt:Muhammed Mekke'de, s.21-22; Fück: "Fidjar" ,EI2,Leyden ,II,883-84.

(53)Watt:Muhammed Mekke'de,14

4-ABS VE ZUBYAN KABİLELERİ

(DAHİS VE ĞABRA SAVAŞLARI)

Rivayetler fazla miktarda bilgi (birbirine muhalif anlamında) ihtiva etmemesine rağmen anlaşılması ve açıklanması en güç vaka bu olmuştur. Olayların kardeş kabileler arasında cereyan etmesinden dolayı başlangıçta nispeten kolay anlaşılacağı düşünülse de öyle olmadığı zamanla görüldü. Bu durumu şöyle ifade etmek daha doğru olabilir; buradaki olayların temelinde yatan sebepler ya rivayetteki gibi çok kaliteli iki arap atını elde etme mücadelesinden doğan savaşlar ya da sebebi şimdilik anlaşılamayan daha doğrusu yeni bilgilere ihtiyaç gösteren bir noktada yatmaktadır.

Bu sebepten dolayı bu olaylar zincirine başka bir açıdan yaklaşılması mecburiyeti bulunmaktadır. Bu şekilde bunların tutarsız yönlerinde dikkatler yoğunlaştırılarak bazı noktalara parmak basılabilir.

Yevm'u Nefravat'ta, Abs reisi Zuheyr b. Cezime, Amir b. Sasaa'dan Halid b. Cafer tarafından öldürülmüştü (54). Olayın başlangıç noktasını bu olay oluşturmuştur. Konuya girmeden önce bu vakada yer alan kabileler hakkında biraz nesep bilgisi vermek okuyucunun anlayışını kolaylaştıracaktır.

Birbiriyle uzun yıllar savaşmış olan Benu Cezime ve Benu Fezare, aslında, kardeş olan Abs ve Zubyan'ın çocukları Cezime ve Fezare'den teselsül etmiş iki kabileydi. Abs ve Zubyan'ın babası ise Gatafan idi. Arap Yarımadası'nın kuzey-batısında yaşamakta olan Gatafan ve ondan çoğalmış kabileler bu bölgenin en önemli birkaç kabile topluluklarından birisiydi.

Yukarıda belirtildiği gibi Abs reisi bir savaşta öldürülünce onun oğlu Kays b. Zuheyr intikam için çevre kabilelerden yardım toplamak amacıyla önce Evs'in reisi (seyyid) Uhayha b. Cullah'a başvurur ve ondan silah satın almak ister Fakat Uhayha, bu meseleye karışmak istemez bunun üzerine Kays başka birisinden ihtiyacı olan silahları alır. Uhayha ise ona bir miktar zırh verir bu zırhların içinde çok kaliteli bir tanesi yüzünden kendi kabilesinden Rebiğ b. Ziyad ile aralarında niza çıkar ve Rebiğ zorla bu zırhı alıyorken. Bunun üzerine Kays da bir yolunu bulup Rebiğ'in develerini çalar ve bunları Mekke'ye götürüp satar ve onun parasıyla iki tane çok kaliteli at satın alır (55). Bundan sonra da, bu atların sebep olduğu mücadeleler yaşanır. Kays b. Zuheyr bu şekilde babasının intikamını almak üzere hazırlıklara giriştiği sırada kendi kabilesi Abs ile zırh yüzünden ihtilafa düşünce yine Gatafan'dan Fezare'nin reisi Huzeyfe b. Bedr'le ittifak eder. Kays'ın Benu Bedr'e sığınmasının sebebi bu ailenin "kabile mücaadelelerinde etkili rol oynayabilmesi ve Mekke ile yakın ilişki içine girmiş" olmasıydı (56). Yine Kister'e göre şair Abdurrahman b. Hassan, Benu Bedr'i Mekke'deki Mahzum ile aynı seviyede görüyordu. Aynı şekilde reis Huzeyfe b. Bedr'in lakabı da Belazuri'ye göre (57) "Maad'ın Efendisi" (Rabbu Maaddin) idi.

Fakat bu ittifaktan sonra Huzeyfe Kays'ın elindeki çok soylu iki ata göz dikince yapılan yarışta ne olursa olsun galip gelmek için hile yapar. Bu hilenin ortaya çıkmasına rağmen Gatafan'ın bütün diğer kabilelerinin Abs'a cephe alması ve onları otlaklarından sürüp çıkarması, bunun üzerine Abs'ın, daha önce reisleri Zuheyr b. Cezime'yi öldürmüş bundan dolayı onlara karşı intikam almaya hazırlandığı Amir b. Sasaa'ya gidip sığınmasını anlamak zorlaşmaktadır.

(54) Beyati: I, 105; Cadu'l Mevla: 235.

(55) Cadu'l Mevla: 246-48.

(56) Kister: Agm, s38

(57) Kister: Agm, s38-39

Belki coğrafi ve nesebi yakınlık(Abs'in dahil olduğu Gatafan ile hayvancılıkla geçinen göçebe Amir b.Sasaa'nın (58) dahil olduğu Hevazin'in cedleri ortak idi ve her ikisi de Kays'ı Aylan'a mensuptular, fakat tabii ki bu çok eski zamanlarda kalmış ve Gatafan ile Hevazin birbirinden ayrılalı hayli zaman olmuştu) dolayısıyla Abs'in Amir b.Sasaa ile hilfe girmesini bir dereceye kadar anlamak mümkün ama olayın başında Abs tamamen haklı gibi gösterilirken bütün diğer Gatafan kabilelerinin ona karşı cephe alması ve Gatafan topraklarından onları sürüp çıkarmasını(59) anlamak çok zor.Bundan dolayı ancak bazı tahminlerde bulunabilmekteyiz.

Şöyle bir açıklama yapılabilir gibi görünmektedir;Abs'in reisi Zuheyr b.Cezime Yevm'u Hizaz'da Yemenlileri bozguna uğrattıktan sonra sadece Abs'in değil bütün Gatafan'ın reisi olmuş hatta Hevazin bile ona boyun eğmişti.Zuheyr'in babası,Amir b.Sasaaların kollarından "Ganileri kana boğmuş olmasının intikamını almak üzere" Kelb kabilesi şefi Halid b.Cafer tarafından Yevm'u Nefrevat'ta öldürülmüştü (60).Zuheyr'in galibiyetinin akabindeki günlerde aşırı gurur izhar ederek kendi kabilesi içerisinde bile sevimsiz karşılanan davranışlarda bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.Bu kanaati destekler gibi görünen bir konuşma iki Absli arasında geçmektedir.Kays b.Zuheyr ile Rebiğ b.Ziyad'ın aralarına, Rebiğ'in bir haksızlığından dolayı,daha önce bir soğukluk girmişti.Bundan dolayı daha sonra Kays ile Fezare ittifak etmiş ve fakat onlarla da at yüzünden malum savaş çıkmıştı.Bunun üzerine tekrar Rebiğ b.Ziyad ile anlaşan Kays'ın arasında geçen bir konuşmada Kays şöyle demektedir; "Kavim(Amir b.Sasaa) Malik'i öldürdü, kötülüğün üstüne gidemedim.Çünkü Benu Bedr (Amir b. Sasaa' dan) ile savaşsam Benu Zubyan (onlara) yardım eder,onlar benimle savaşsa Benu Abs(kendi kabilesi, Rebig b.Ziyad dahil)beni mahcup eder"(61).Bu konuşmadan anlaşılıyor ki Benu Abs içerisinde muhtemelen eski reis Zuheyr b.Cezime yüzünden bir rahatsızlık bulunmaktaydı.Birinci bölümde anlatıldığı gibi,kabileden herhangi bir ferdin öldürülmesi bile bütün kabileyi ayağa kaldırabilirken reisin öldürüldüğü bu vakada bütün akraba ve müttefik kabilelerin biraraya gelmesi lazımken reisin kendi kabilesinin bile çekimser kalmasını başka türlü izah etmek zor gibi görünmektedir.Bundan dolayı Abs ile Zubyan arasında yıllar süren kavganın içinde bulunduğu ihtilaflar zincirine şöyle bir izah getirmek mümkün görünmektedir:

Abs kabilesi reisi Zuheyr b.Cezime Yemenlileri Hizaz gününde bozguna uğrattı büyük bir nüfuz kazanınca bütün Gatafan'ın reisi olduğu gibi Hevazin de ona boyun eğmiş ve vergi vermeğe başlamışlardı.Bundan sonra Zuheyr,müstebit davranarak bedevi asabiyetine dokunur bir tavır içerisine girince herkes ondan uzaklaşmış ve kardeşleri sayılan Hevazin'den birisi tarafından öldürülmüştü. Babasının intikamı için yola çıkan Kays b.Zuheyr'in çabalarının tamamen ayrı bir mecraya dökülerek olayların atyarışında yapılan bir hileden dolayı başka kabilelerin mücaadele yarışına girişmelerini üçüncü kabilelerin ilgisizliği ya da en azından gevşekliği olarak yorumlanabilir.Reislerinin intikamındaki bu gevşeklik bu kanaati desteklemektedir.Bu sebeplerden dolayı Kays b.Zuheyr'in faaliyeti, mecrasından çıkararak daha yakın kardeşler arasında bir kavgaya

(58)M.Fayda: "Amir b.Sasaa" ,DİA,İstanbul ,II,66-67 .

(59)Fück: "Ghatafan" EI2,Leyden ,II,1023-24.

(60)Beyati:105;Cadu-I Mevla:235.

(61)Cadu'l Mevla:258.

dönüşmüştür.Bu mücaadelede bütün Gatafan'ın Abs aleyhine birleşerek onları kovması,onların da eski kavgalıları Amir b.Sasaa ile ittifak etmesi üzerine Amir b.Sasaa ile harp halinde bulunan Temim de Zubyan ile birleşerek Şi'b'i Cebele gününde karşı karşıya geldiler.Bu savaşta Abs tarafının galip gelmesinden sonra Benü Murre'den iki reisin (Haris b.Avf ve Harim b.Sinan)gayretleriyle Abs ile Zubyan arasında barış teessüs etti(62).Bundan sonra ise Abs ve Zubyan birleşerek bu defa Amir b.Sasaa'ya karşı diğer Gatafan kabilelerini yanlarına alarak Rakam gününde bozguna uğrattılar.

Gatafanlıların birbirleri ve diğer kabilelerle (Hevazin,Suleym) savaşları fasıllarla İslam'ın zuhuruna kadar devam etti.Diğer birçok bedevi kabileler gibi onlar da İslam'a başlangıçta muhalif idiler.

---

(62)Ella Landau-Tasseron: "Murra" ,EI2,Leyden ,VI,628-31.

SONUÇ

Başta belirtilmelidir ki,Cahiliye toplumsal hayatına ait bilgilerimiz geriye doğru en fazla Hicret'ten 150 yıl öncesine kadar gidebilmektedir.Tarih yazıcılığı açısından bu bir fakirlik sayılsa da İslam'ın zuhur ettiği ortamın çeşitli yönlerinin anlaşılması için yeterli bir zaman aralığı olduğu söylenebilir.Bu periyodun, özellikle şiirlerde,çok iyi tasvir edilmiş ve kayda geçirilinceye kadar iyi muhafaza edilmiş olması Cahiliye tarihçilerinden çok İslam tarihçilerinin işine yaramıştır.

Kabile-içi düzeninin ele alındığı birinci bölümden önce bu dönemde Arap Yarımadası'nda yaşamakta olan kabilelerin umumi bir manzarasını ortaya koymak çok aydınlatıcı olurdu ama bu konuda,başta bilgilerin çok eksik olması,ayrıca en az onun kadar önemli,kabilelerin hareketleri gibi konularda"tarihi etnografi" bilgilerimizin çok kısıtlı olmasından dolayı (tarih içerisinde bu kabilelerin takip edilmelerini zorlaştırması açısından) "6.ve7.yüzyılların başlarında Arabistan'ın kabile haritası tam anlamıyla "kumaş artıklarından dikilmiş yorganı andırmakta,mesela güney kökenli birçok kabile kuzey kökenlilerin de kuzeyinde bulunmaktaydı" (1).Ayrıca Encyclopedia of Islam (ikinci baskı)'da yer alan birçok kabile maddesine bakıldığında(derli toplu genel bilgi vermesi açısından) anlaşılın şu olmaktadır ki Cahiliye dönemindeki kabilelerin hiç olmazsa elimizdeki 150 yıllık periyot içindeki durumve hareketlerini takip etmek bile verilerin şimdiki hali ile imkansızdır. Aralarında büyük olaylar cereyan etmiş olanlar bu açıdan biraz daha şanslı olmuşlardır çünkü mücaadeleleri dolayısıyla insanların hafızalarında onlar hakkında daha çok bilgi kalmıştır,fakat bunlar bile münferit kabile bilgisinden öteye çok fazla gidememektedir.

Bu sebeplerden dolayı çoğunlukla kabilelerin coğrafi durumları ,varsa katıldıkları büyük olaylar ile maişet yollarına ait bilgiler öğrenebilmekteyiz. Aynı sebeple Watt,Duri ve daha başka İslam tarihçilerinin Cahiliyeye ait literatürde tarihsel malumatın çok az olduğu yolundaki beyanlarını (2) en başta kabileler sahasına teşmil edebiliriz.Bununla birlikte Watt, Eyyam literatüründeki olayların kendi içlerinde açıklayıcı ve rivayetlerin de oldukça sıhhatli olduğuna inanmaktadır(3),olarak yorumlanabilir.

Arabistan Yarımadası'ndaki kabilelerin siyasi tarihini kavramak mümkün olmayınca kabile-içi düzeninde hiyerarşik yapı ve bu yapı içerisinde çeşitli tabakaların birbirleriyle ilişkisi,gündelik hayat ve bu hayat içerisinde "intikam" olgusunun yeri incelenmeğe çalışıldı.Kan davaları ise "intikam olaylarının zincirleme bir hal alması"olarak tanımlandığı için esas önem münferit intikam olayına verildi.Bu noktada Leopold Pospisil de kan davalarını tanımlarken "seri halinde (en az 3) şiddet hareketleri..." ifadesi dikkat çeker (4).

Kan davalarının elemanı intikam olunca,intikamı gerektiren durumların sebeplerine bir göz atıldığında görüldü ki bunlar bedevi arabının psikolojisine uygun olarak çok basit şeyler olabildiği gibi {Başka kabilenin kadınına bakmak veya ilgilenmek(Harb'u Ka'b b.Amr,Yevm'u Sahbel),başkasının devesini kesmek(Yevm'u Uvare't es-Sani)},gerçekten çok ciddi

(1)G.Rentz: "Djazirat al-Arab" ,EI2,Leyden ,I,533-56.

(2)Abdulaziz Duri:The Rise of Historical Writing Among the Arabs, Princeton 1983,s19; Watt: "Badw" ,EI2,Leyden , I,889-92.

(3)Watt: Agmd,s890.

(4)Leopold Pospisil:"Feud",International Encyclopedia of Social Sciences,New York ,V,389-92.

şeyler {Kardeşler arası iktidar mücadeleleri (Yevm'u Kulab el-Evvel), Sasanilere yakın bölgelerde nüfuz mücadeleleri (Yevm'u AynUbağ, Yevm'u Halime, Yevm'u Zukar), komşu kabilelerin mallarını gasbedip çocuk ve kadınlarını köle olarak satmak v.s.} de olabiliyordu. Burada tekrar belirtilmesinde fayda vardır ki, intikama yol açan olaylar bunlar değil bu olaylar sırasında insan öldürmektir. Bundan dolayı bedevi arap bu tür tecavüzleri (özellikle mal ve esir iğtinamı) sırasında insan öldürmekten mümkün olduğunca kaçınmaktaydı. Çünkü katil olmadığı zaman saldırıya uğrayan taraf aynı şekilde sadece karşılık vermenin yollarını aramaktaydı. Belki bu açıdan denebilir ki "kisas"ın ilkel bir şekli uygulanıyordu. İlkelden kasıt katle katil ile, saldırıya saldırı ile, birebirlik ilkesi olmaksızın, karşılık verilmesidir. Tabii ki Cahiliye hayatının bütün veçhelerinde olduğu gibi bu da kesin bir kural değildi.

İntikam vakalarının kan davalarına dönüşmesi ise genellikle (en azından bu çalışmaya konu olan vakalar açısından) makul sebeplerden dolayı oluyordu. Fakat bizi ilgilendiren, sebeplerin makulluğundan ziyade bu olaylarda cahiliye arabı gibi ferdiyetçi insanları topluluk halinde biraraya getirip çeşitli olaylar karşısında topluca hareket etmelerini sağlayan ve cahiliye hayatında, hem anlaşılması hem de açıklanması açısından, anahtar role sahip olan "asabiyet" kelimesidir.

Asabiyetin kabile içerisindeki kuvveti normal olarak çeşitli faktörlere bağlıydı. En başta bedevi-hadari ayrımını yaparak şunu belirtmek gerekir ki yerleşik hayata geçmiş olan kabilelerde asabiyet çok zayıflamış durumdayken bedevilerde hala çok kuvvetliydi.

İkinci bir faktör ise, kabilelerin büyüklüğü olmaktadır. Genel kural olarak şu söylenebilir ki kuvvetli kabileler içerisinde asabiyet oldukça kuvvetli iken küçük kabileler kuvvet kazanabilmek için kuvvetli kabileler ile çeşitli şekillerde anlaşmalar yaparlardı. Böylece büyüme ve kuvvetlenme sürecine giren bu tür kabileler zamanla diğer büyük kabileler gibi kuvvet ve nüfuz kazanırken buna muvazi olarak muayyen bir büyüklükten itibaren fertleri arasında iletişim eksikliği ve bunun yol açtığı çeşitli faktörler sebebiyle (asabiyetin zayıflaması, civar kabilelerin katılımıyla topluluğun heterojen bir yapı alması v.s.) çeşitli gruplar ayrılmaya başlar ve bunlardan istikbal vaadedenleri aynı süreç içerisinde kuvvetlenmeye başlar ve kuvvetlenip de çevresine başkaları toplanıp büyük bir grup oluşturunca asabiyetin zayıflamasıyla o da dağılma sürecine girer. Bu durum kabilelerin tarih içerisinde izlenmesinde en büyük zorluğu teşkil etmektedir. Çünkü kuvvetli olduğu dönemde bir çok rivayetlerde adı geçen kabile, bir süre sonra tamamen adı zikredilmez olmaktadır. (5)

Asabiyetin Arap Yarımadası'nda bu kadar önemli oluşunu, dünyanın her dönem ve yerinde insan topluluklarının merkezi bir otorite kurma ve bağlanma ihtiyacının tezahürü şeklinde yorumlanması gerektiğine inanıyoruz. Daha spesifik olarak, özellikle orta Arabistan'da tarih boyunca merkezi bir yönetim kurulamamış olmasından dolayı bu bölgedeki insanlar için halk kendi kabileleri, devlet reisi kabile şeyhi, otorite ise kabile üyeleri arasında asabiyet tarafından icra edilmiştir.

Asabiyet bu şekilde tanımlandıktan sonra onun bir çeşit tezahürü şeklinde yorumlanabilecek olan kabileler arası kan davalarına gelince;

Evs ile Hazrec arasındaki olaylarda iki kardeş kabilenin üstünlük mücaadelesi ile yahudilerin eski güçlerine kavuşma amacıyla her ikisini de devamlı olarak birbirine karşı kışkırtıcı tavır almaları gözlenirken, Bekr ile Tağlib arasındaki kıtallerin ana sebebi, önemli bir konuma yükselmiş Tağlib kabilesi reisinin öldürülmesi ile onun planladığı bölgesel bir toplumsal birlik planının akim kalmasının yarattığı reaksiyon ihtimali yüksek görünmektedir.

6.yüzyılın sonlarında (bundan dolayı Hz. Peygamber s.a.v. zamanında-onun iştiraki tartışmalı olmakla birlikte) Kays Aylan (Gatafan, özellikle Hevazin ve Sakif) ile Kinane-Kureyş ittifaki

---

(5) Watt: Muhammed Mekke'de, .24.

arasında cereyan etmiş olan Ficar savaşları ise müsteşriklerin (Watt,Fück) kanaatine göre Hire'den Taif yolu ile Mekke'ye giden kervan yolunun Kureyşlilerce kontrol altına alınmak istenmesinden dolayı ortaya çıkmış,nihayette Kureyş galip geldiği için de amaçlarına ulaşmışlardır.Dolayısıyla bu tarihçiler vakanın temelinde bir nüfuz mücaadelesi görmektedirler.

Abs ile Zubyan arasında Dahis ve Gabra adıyla meşhur olmuş ve 40 yıldan fazla sürmüş savaşlar zincirinin ana saikinin başlangıçta Gatafan'a dahil olan kabilelerin Abs'ın ikinci defa reisliğine engel olmak istemesi olduğunu düşünüyoruz.Fakat daha sonra Yevm'u Şi'b'i Cebele ve Yevm'u Rakam'da cereyan ettiği şekli ile Abs ve Zubyan arasındaki mücaadeleye Amir b.Sasaa ile Temimler de dahil olmasıyla olaylara ciddi ve bütüncül bir açıklama getirmek hemen hemen imkansızlaşmaktadır.

Burada kan davaları konusunda hatırdan çıkarılmaması gereken birinci nokta,cahiliye döneminde kan davasına dönüşmeyen,intikam veya diyet ödemesiyle yatışmış birçok tecavüz,katli olayları olmaktadır. Bundan dolayı aslında cahiliye dönemi Arabistan'ını orada-burada devamlı olarak her çeşit tecavüzlerin cereyan ettiği bir bölge olarak tasvir etmek yanlış olmaz.

İkinci nokta ise bu bölümün başındaki tarifi dikkate alır ve karşılıklı "en az 3" saldırıyı kan davası olarak alırsak yine Arabistan'ın cahiliye döneminde yüzlerce hatta binlerce kan davalarının bulunduğu hükmedebiliriz.

Bununla birlikte ,İslam'ın zuhur ettiği bu ortamda intikam konusunda bir süredir meydana gelmekte olan değişikliklere Lammens işarette bulunmaktadır.Buna göre; daha önceleri intikamı alması gereken kişi üzerinde çok ağır mükellefiyetler ve mahrumiyetler bulunmaktayken(katil kim olursa olsun intikamını alması ,yıkınmayı,hatta yemeyi ,ailesi,akrabaları ile oturmaya ,kadınlarla ilişkiyi ve hepsinden önemlisi içkiyi ,intikamını alıncaya kadar terketmesi vs)bunlar zamanla hafiflemeye başlamış ve mesela bunlardan kadınlarla ilişki,aileden uzaklaşma gibi şartlar ilk kalkmış olanlardı(6).

Bir başka dönüşüm ise katli olayını kanla değil de tahkime başvurarak diyet ödemeyle halletme şeklinde tezahür ediyordu. Lammens'e göre öncülüğünü şair Zuheyr b.Ebi Sulma'nın diyeti kabul edenleri şiirlerinde övme yoluyla yaptığı bu "mübarek hareket" ,şairden şaire intikal ede ede sonunda Kur'an ahkâmına girmişti.(7).Zuheyr'in, şiirlerinde kendi cebinden diyet ödeyerek olayları yatıştıran kişileri ilk defa onun şiirlerinde görülmekte, "hamilu mieyn"(200(dinar)ü yüklenen, ödeyen) tabiri ise ondan sonraki şairlerin şiirlerinde sıkça rastlanmaktadır(8) .Hatta bu tabir daha sonraki nesiller tarafından şeref ve iftihar amacıyla "ibnu hammali mieyn"(200(dinar)ü yüklenenin,ödeyenin oğlu) şeklinde kullanılmıştır (9).Zuheyr b.Ebi Sulma'nın bu etkisi ,Lammens'e göre, İslami döneme kadar sürmüş ve Hadis erbabı onun bu "tabir"ine şaşırılmışlar ve (diyeti)ona nisbet etmenin daha "layık" olacağına karar vermişlerdir (10).

Son olarak,İslam'ın gelişiyle hayatın bu cephesinde ne gibi değişiklikler olduğuna bakalım.

Konuya girmeden önce,"kan davası"tabirinin,birisi"zincirleme intikam vakaları",diğeri de "kan talebi, akan kandan dolayı davacı olmak "anlamına gelen ve birbirinden nüansla ayrılan fakat burada işaret edilmesi gereken iki manası olduğunu hatırdan tutmak gerekiyor.Biz Türkler genellikle -hatta daima- kan davasından birinci manayı anlarız.Bununla birlikte arapçadaki kelimesinin karşılığı ikinci manada ifadesini bulan bireysel ve tekil bir olaydır ve aslında biz

(6)Lammens:Agm, 5.

(7)Lammens:Agm, 569.

(8)Lammens:570.

(9)Lammens:571.

(10)Lammens:571.

Türklerin anladığı manaya karşılık gelen bir kelime arapçada bulunmamaktadır. Bundan dolayı İslam'ın ve Hz. Peygamber'in ilk muhataplarının cahiliye arapları olduğunu gözönüne alarak konuya giriş yaparsak;

Evvela, kan dava etmenin müslümanlar için yasaklandığının Kur'an'da herhangi bir ayetle sabit olmadığını görüyoruz. Ve hatta bunun kısas ayetiyle tanındığını söyleyebiliriz. Fakat şu da var ki; Kur'an' da intikamdan önce insan öldürmenin yasaklandığı ayetlerin; (Enam 151, İsra 33, Nisa 92, 93, Bakara 178), varlığı gözönüne alınırsa İslam'ın, kıtale giden yolu başından kapamayı tercih ettiği anlaşılır, böyle olunca da intikama gerek kalmamış olur. Bunun için yukarıdaki ayetlerin dışında daha birçoğu bulunmakta bir kısmı katli yasaklarken bir kısmı da geçmiş toplumlardan örnekler vererek dolaylı yollardan bu fiilin çirkinliğini anlatmaktadır.

Fakat yine de çeşitli sebeplerle kıtaller vuku bulabilir. Katli ile ilgili ayetlerin mukavese ve hükümlerini tefsir edebiyatına bırakarak bu ayetleri nüzul sırasına göre;

(İsra 33, Enam 151), **وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ** (... ve haksız yere Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin...)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْبِ وَالْحَرْبِ وَالْعَبْدِ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

(Ey inananlar, öldürmede kısas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama kim (yani katil) kardeşi tarafından affedilirse, o zaman (affedenin örfü göre) uygun olanı yapma (sı uygun diyeti ödemesi, affedilenin de) güzelce onu ödeme (si) gerekir. Bu, rabbiniz tarafından bir hafifletme ve acımadır. Kim bundan sonra da saldırıya kalkarsa artık onun için acı bir azap vardır)

(Bakara 178) **وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ**

مُؤْمِنَةً وَوَدِيَّةً مُسَلَّمَةً إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَّا أَنْ يَصِدَّ قَوْمًا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوِّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَخُرُّهُ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ

مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَمَنْ خُرِّبَ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فِصْيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنْ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا **وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا**

(Bir mü'min, bir mü'mini öldüremez, ancak yanlışlıkla olursa başka. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine de bir diyet vermesi gerekir. Eğer (ölenin ailesi)bağışlar (diyetten vazgeçer) lerse başka. (Öldürülen) mü'min, düşmanınız olan bir topluluktan ise mü'min bir köle azad etmek gerekir. Ve eğer sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek lazımdır. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardı ardına oruç tutması gerekir. Allah bilendir, himet sahibidir. Her kim bir mü'mini kasden öldürürse onu cezası, içinde ebedi kalmak üzere (gideceği) cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, büyük bir azap hazırlamıştır!) (Nisa 92-93) sıraladığımız zaman ölüyoruz ki muhteva açısından başlangıçta sadece insan öldürme yasaklanırken zamanla katle muhatap tarafların dini yönüne (müslim-gayrimüslim), kast-hata durumuna göre kısas ve şartları-müfessirler arasında ihtilaflar olmakla birlikte-hukuki bir tarzda ele alınmaktadır. Kur'an'daki ayetler böylece katli yasaklayıp katilin cezasını tayin ederek istikbale ait düzenlemeleri yaparken Hz. Peygamber de veda hutbesinde

وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ (Ve ayrıca cahiliyedeki bütün

kan (dava)lar kaldırılmıştır), hadisiyle kan davalarının ilga edildiğini ifade etmektedir (11). Zira artık insanlar müslüman olmuşlardır. Bundan dolayı cahiliyeye ait düzen içerisindeki vakalar artık onları ilgilendirmemektedir. Bu noktanın islami akideye göre bakış açısı şöyle yorumlanabilir; cahiliyede cereyan edip de hallolmadan İslami döneme intikal etmiş olan meseleler İslam'ı kabul edenlerin cahiliyedeki bütün günahlarının affolmuş olarak muamele olması, bundan dolayı da o cürmün işlenmemiş kabul edilmesinden dolayı alınacak bir intikam kalmamaktadır. Hz.Peygamber'in (sav) ifadesindeki "bütün" kelimesini müslim-gayrimüslim bütün insanları mı yoksa bütün müslümanları mı kapsadığı tartışılabilirse de herhalde müslümanlar güçlerinin yettiği her yer ve zamanda bu olaylara engel olacaklardır.

İslam'ın getirdiği düzenlemelerin başında "suçun ferdiliği" ilkesi gelmektedir. Bakara 178de, ayetinde bu anlatılmaktadır.

Bununla iki nokta anlaşılmış oluyor; birincisi kasden katlin cezasının yine katli olduğu tayin edilerek insanların gevşeyip suça teşvik olmaları engelleniyor, ikincisi ve cahiliye arabı için daha önemlisi ise yukarıda belirtildiği gibi suçun ferdiliği ile bir olaydan sadece onu yapanın mesul olacağı, başkasının (hatta babası, kardeşi vs gibi bedevi arabın çok zor anlayacağı yakın akrabalar dahil) mesul tutulamayacağı ilkesi getirilerek özellikle cahiliye dönemindeki gibi, bir olay yüzünden bitmez tükenmez adam öldürmelerin önüne geçilmiş oluyordu. Bundan dolayı Bakara 179 ayeti en çok cahiliye arabına hitap ediyordu.

Son bir nokta, kan talebinin yasaklanmasıyla Hz.Peygamber'in (sav) merkezi otoriteyi tesisi arasında bir ilişki olup olmadığıdır. Buna teorik olarak ilk anda bakıldığında evet dememiz gerekiyor. Herhangi bir devlet, dolayısıyla da merkezi bir otorite bulunmayan orta Arabistan'da bedevi arabın bölgede emniyetini temin için kendine has toplumsal bir yapıyı inisiyati olarak kurmuş olduğu birinci bölümde belirtilmişti, dolayısıyla böyle bir yapı bölgenin siyasi yapısının toplumsal alandaki izdüşümü olmakta, bu yapı içerisinde de kan davası belirli bir yere oturmaktaydı. Sanıyoruz bu sebepten dolayı, yazarların hiçbirisi kan davalarının barbarca bir şey olmadığı hatta "...bildiğimiz müesseseler içinde en iyisi..." (12) olduğu görüşündedirler. Siyasi yapı değişip de Hz.Peygamber (sav) ile bu bölgede merkezi otoriteyi tesis edince insanların birbiri üzerindeki haklarını alacak bir kurum kurulmuş, bu sebeple de herkesin fert olarak kendi hakkını almaya çalışmasına gerek kalmamıştır.

Cevap teorik olarak böyle olmakla birlikte bu fikri delillerle desteklemek çok zordur. Kisas ve katli ile ilgili ayetlerin nuzul zamanını ve özellikle de sebeplerini tam olarak tayin edemiyoruz. Belki genel olarak, Mekke döneminde insan öldürmenin kötülüğü üzerine ayetler nazil olmakta iken Medine döneminde hitabın doğrudan müslümanlara yapılması ve bu konuda ahkam ayetlerinin nazil olarak konuyu düzenlemesi şeklinde genel bir eğilim olduğunu söyleyebilirsek de Esbab'ı Nuzul literatüründeki kopukluklar bu ayetlerin kesin bir sıralamaya konulmasını, dolayısıyla da herhangi bir hükümden bulunmayı engellemektedir.

(11) Bu konuda muhtemelen Veda Hutbesinden sonra ilginç bir olay zuhur eder. Yevm'u Şeyyitayn'da Bekrler-kendilerinin terk etmelerinden sonra memleketlerine yerleşen Temimleri kovmak için şöyle bir plan yaparlar; "Abdumuttalib'in oğlunun dininde (İslam'dan bahsediyor) kim bir kimseyi öldürürse (sadece) o onun yerine öldürülüyor, biz de (Temim'e) saldırırız sonra da müslüman oluruz". Düşündükleri gibi yaparlar, memleketlerini geri alıp müslüman olurlar (Cadu'l Mevla: s 217.)

(12) Lammens: Agm, 19.

İslami dönemdeki duruma gelince , Lammens'e göre intikam adeti "bedevinin tabiatında uzun süre asli bir unsur olarak kalmıştır, İslam'a rağmen"(13).Hz.Peygamber'in vefatından sonra özellikle Emeviler döneminde yeni dinin samimi bağlarının temsil ettiği dini bir akımla birlikte eski cahiliye adetlerine dönmeye doğru bir eğilimin de bulunduğu genellikle tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. (14).Bu cümleden olarak ,müslüman tarihçilere göre bedeviler Emeviler döneminde bile Kur'an ayetleriyle şairlerinin hükümlerini ve en eski büyüklerinin uygulamalarını karıştırarak kullanıyorlardı. Hatta bu cehalet bedevileri aşmış,cami minberlerine kadar girmişti (15).

Bunlardan anlıyoruz ki İslam'ın istikrar kazanmış gibi görüldüğü zamanlarda bile arapların bir kısmı "...bu eski dinlerinden (birşeyler) almaya devam ediyordu".(16).

---

(13)Lammens:Agm.,21.

(14)Duri:İlk Dönem İslam Tarihi,Bir Önsöz,İstanbul 1991, 16-17.

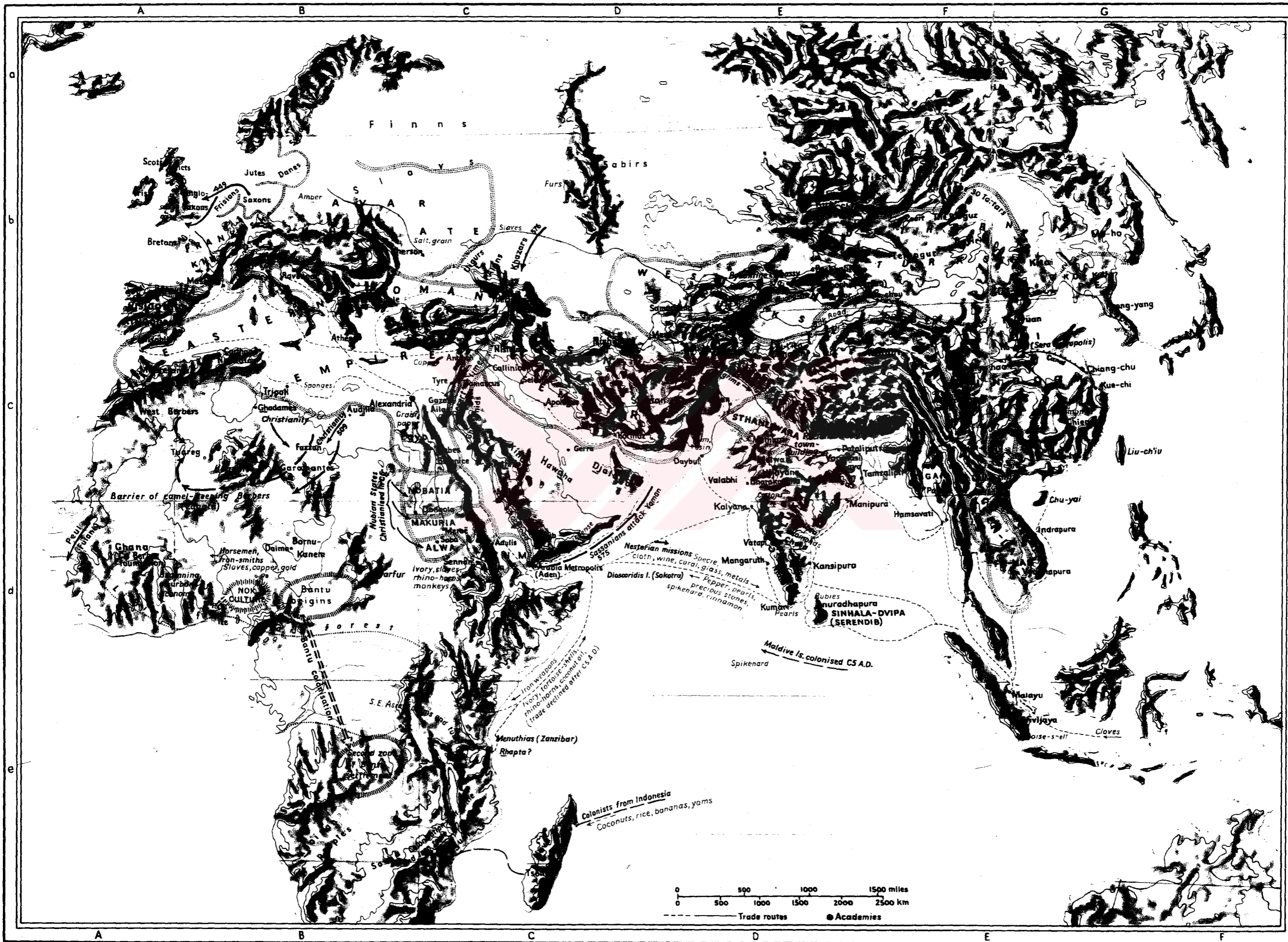
(15)Lammens:Agm.,563.

(16)Lammens:573.

BİBLİYOGRAFYA

- Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l Musenna: Kitabu Eyyamu'l Arab Kable'l İslam, Naşir: A.C. El-Beyati, Beyrut, 1987.
- Ateş, Ahmet: "Asabiyet" ,İA, İstanbul, Tarihsiz, I, 663-64.; "Sar" ,İA, İstanbul 1980, X, 199-200.
- Brockelmann, Carl: İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, (Çev. Neşet Çağatay) Ankara, 1992.
- Brunschvig, R. ; "Akila" ,EI2, Leyden 1960, I, 337-340.
- Cadu'l Mevla, M.A., El-Becavi, A.M., Ebu'l Fadl İbrahim, M.: Eyyamu'l Arab fi'l Cahiliyye, Beyrut, 1988.
- Cevad Ali: El-Mufassal fi't Tarihi'l Arab Kable'l İslam, I-X, Beyrut, 1968.
- Çubukcu, Asri: "Buas" ,DİA, İstanbul 1992, III, 340.
- Dayf, Şevki: Asru'l Cahili, Kahire, 1986.
- Duri, Abdulaziz: The Rise of Historical Writing Among the Arabs (Ed. and Tr. by Lawrence Conrad) Princeton, 1983.
- ;İlk Dönem İslam Tarihi Bir Önsöz, İstanbul, 1991.
- Ed.: "Murua" ,EI2, Leyden 1993, VII, 636-638.
- Emin, Ahmed: Fecru'l İslam, Kahire, 1993.
- Ella Landau-Tasserou: "Murra" ,EI2, Leyden 1991, VI, 628-631.
- El-Esed, Nasıruddin: Masadir'u Şi'ri'l Cahili ve Kıymetüha et-Tarihiyye, Beyrut, 1988.
- Fayda, Mustafa: "Amir b. Sasaa" ,DİA, İstanbul 1990, II, 66-67, "Cahiliye" ,DİA, İstanbul 1993, VI, 17-19.
- Fück, J.W.: "Fidjar" ,EI2, Leyden 1965, II, 883-84; "Ghatafan" ,EI2, Leyden 1965, II, 1023-24.
- Gabrieli, F.: "Asaba" ,EI2, Leyden 1960, I, 681.
- Gaufrey-Demombynes: "Blood-feud (muslim)" ,Encyclopedia of Religion and Ethics, New York Tarihsiz, II, 730-33.
- Gibb, H.A.R.: "Abu Ubayda Ma'mar B. al-Muthanna" ,EI2, Leyden 1960, I, 158.
- Günaltay, Ord. Prof. Şemsettin: İslamdan önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri, Bellekten, Ankara, c15 n45, s691-707.
- İbn-i Kesir: El-Bidaye ve'n Nihaye, Beyrut, tarihsiz.
- İbn-ul Esir: El-Kamil fi't Tarih, Beyrut, 1987.
- Johnstone, T.M.: "Ghazw" ,EI2, Leyden 1965, II, 1055.
- Kister, M.J.: Mecca and The Tribes of Arabia, Studies in Islamic History and Civilization in Honour of David Ayalon, Ed. M. Sharon, Jerusalem: Cana/Leiden: E. J. Brill, 1986, s48-68.
- Lammens, H.: es-Sa' r İnde'l Arab, el-Meşrik, Beyrut 1935, XXXIII, I-III-IV
- Lecerf, J.: "Aila" ,EI2, Leyden 1960, I, 305-6.
- Lecerf, J.: "Ashira" ,EI2, Leyden 1960, I, 700.
- Levi Della-Vida, G.: "Kulayb b. Rabia" ,EI2, Leyden 1978, IV, 362.
- Mittwoch, E.: "Ayyam al-Arab" ,EI2, Leyden 1960, I, 793-94.
- Pospisil, Leopold: "Feud" ,International Encyclopedia of Social Sciences, New York 1968, V, 389-92.
- Reckendorf: "Evs" ,İA, İstanbul Tarihsiz, IV, 418-19.
- Rhodonakakis, N.: "Basus" ,İA, İstanbul 1979, II, 572.
- Schacht, J.: "Kıyas" ,EI2, Leyden 1978, IV, 177-80.
- Schacht, J.: "Kıyas" ,İA, İstanbul 1977, VI, 769-70.
- Schleifer J.: "Fezare" ,İA, İstanbul Tarihsiz, IV, 600-1.
- Suleman, Muhammad: Espionage in Pre-Islamic Arabia, Islamic Quarterly, c32 n1, 1988, s21-33.

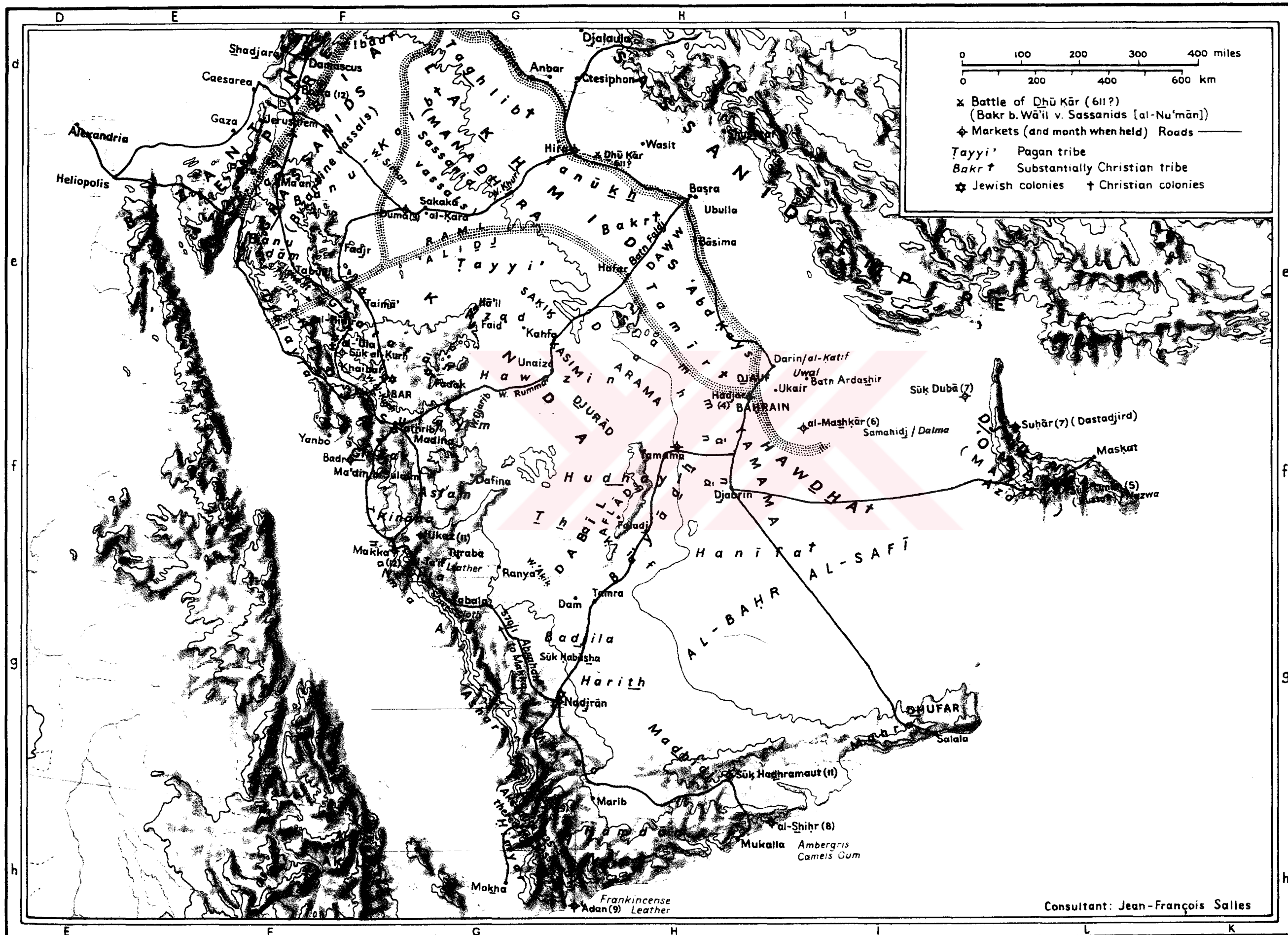
- Tyan,E.: "Hilf" ,EI2,Leyden 1971,III,388-89.
- Vacca V.: "Kurayza" ,İA,İstanbul 1977,VI,1012-13.
- Veccia Vaglieri,L.: "Dhu Kar" EI2,Leyden 1965,II,241.
- Watt W.Montgomery: Muhammad's Mecca,Edinburgh,1988.
- Watt: Hız Muhammed Mekke'de, (Çev.Rami Ayas ve Azmi Yüksel),Ankara,1986.
- Watt: "Al-Aws" ,EI2,Leyden 1960,I,771-72; "Badw" ,EI2,Leyden 1960,I,889-92; "Hawazin" EI2,Leyden 1971,III,285-86; "Khazradj" ,EI2,Leyden 1978,IV,1187; "Kinana" ,EI2,Leyden 1978,IV,116.
- Weir,T.H.: "Gatafan" ,İA,İstanbul Tarihsiz,IV,722-23 ve "Zubyan" ,İA,İstanbul 1986, XIII,636-37.
- Wensinck,A.J. -Paret R.: "Kaynuka" ,EI2,Leyden 1971,III,824.
- Yınanç,Mükrimin Halil: "Aşiret" ,İA,İstanbul Tarihsiz,I,709-10.

ARABIA IN THE C6 A.D.

Consultant: Jean-François Salles

S.W. ARABIA BEFORE THE 4TH CENTURY A.D.

